

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Cizincem ve službě – čeští úředníci v Bosně

Bakalářská práce

Vypracoval: Jan Hirsch

Vedoucí práce: Mgr. Vratislav Kozák

Praha 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. května 2020

Jan Hirsch

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu práce panu Mgr. Vratislavu Kozákovi za pomoc při výběru tématu, cenné připomínky a nepřetržitou nápomocnost v průběhu bádání. Také bych rád vyjádřil nesmírný vděk celé své rodině za její vytrvalou podporu materiálního, a především nemateriálního charakteru po celou dobu mého studia.

Obsah

1	ÚVOD.....	6
1.1	CÍLE PRÁCE.....	6
1.2	PÍSEMNÉ PRAMENY	7
1.2.1	Písemnosti osobní povahy.....	7
1.2.2	Literární prameny.....	8
1.3	LITERATURA	8
1.4	METODOLOGIE.....	10
1.5	VÝZKUMNÉ OTÁZKY – STANOVENÉ HYPOTÉZY	11
2	RAKOUSKO-UHERSKÁ OKUPACE BOSNY	12
2.1	PROČ BOSNA?.....	12
2.2	VELKÁ VÝCHODNÍ KRIZE A SANSTEFANSKÝ MÍR.....	13
2.3	BOSENSKÁ OTÁZKA NA BERLÍNSKÉM KONGRESU	15
2.4	OKUPAČNÍ TAŽENÍ	16
3	BOSNA ZA RAKOUSKO-UHERSKÉ SPRÁVY.....	18
3.1	RAKOUSKO-UHERSKÁ OKUPAČNÍ SPRÁVA V LETECH 1878-1908	19
3.1.1	Bosenská společnost na přelomu století.....	21
3.2	ANEXE BOSNY A JEJÍ SPRÁVA PO ROCE 1908.....	25
3.2.1	Příprava anexe.....	25
3.2.2	Reakce domácí a mezinárodní politické scény	27
3.2.3	Bosenská ústava.....	31
3.2.4	Radikalizace poměrů v posledních letech habsburské správy.....	32
4	ČEŠI VE SPRÁVNÍM APARÁTU PRO BOSNU A HERCEGOVINU.....	37
4.1	STÁTNÍ ÚŘEDNICTVO A JEHO HIERARCHIZACE	37
4.2	ÚŘEDNICKÝ APARÁT V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ.....	39
4.3	ČEŠTÍ ÚŘEDNÍCI V BOSNĚ	40
4.4	JOSEF CERHA VE SLUŽBÁCH MONARCHIE.....	45
5	POVÁLEČNÁ SITUACE V BOSNĚ.....	49
5.1	ZA SVOBODOU JIHOSLOVANSKÝCH NÁRODŮ	49
5.2	SPRÁVA BOSNY V RÁMCI KRÁLOVSTVÍ SRBŮ, CHORVATŮ A SLOVINCŮ.....	51
5.3	NA CESTĚ DO VLASTI – POVÁLEČNÁ SLUŽBA JOSEFA CERHY	53

6	ZÁVĚR	57
7	BIBLIOGRAFIE.....	59
7.1	PRAMENY	59
7.1.1	Archivní prameny	59
7.1.2	Literární prameny.....	59
7.1.3	Písemnosti institucionálního původu	59
7.2	SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	60

1 Úvod

Bosna a Hercegovina v nedávné minulosti upoutala pozornost nejen českých akademiků a intelektuálů, ale i celé veřejnosti, včetně té celosvětové, když se tato balkánská země v devadesátých letech stala hlavním dějištěm nejkrvavějšího konfliktu na evropském kontinentu od dob druhé světové války. Nebylo to však poprvé, kdy český národ projevil zájem o dění v Bosně. V minulosti se totiž Češi přímo podíleli na utváření bosenských dějin. V 19. století, v době bujení národních vášní a vytváření povědomí o slovanské vzájemnosti, se pozornost Čechů obracela nejen k sobě samým a jejich národnímu uvědomění, ale také k jihoslovanským národům, jejichž osudy se zdály být podobnými – taktéž patřily k upozadovaným národům, ať už byli pod nadvládou Habsburků nebo Osmanů. Četná povstání, namířená především proti Osmanům, která v průběhu téhož století na Balkáně probíhala, zaznamenala velký ohlas u české veřejnosti silně sympatizující se svými slovanskými „bratry a sestrami“. Počínaje rokem 1878 však několik tisícovek příslušníků českého národa, včetně úředníků, získalo možnost okusit exotickou, až orientální atmosféru Bosny na vlastní kůži, když se tato země ocitla v rukou Rakouska-Uherska.

Předkládaná práce je rozdělena do čtyř kapitol. První z nich se věnuje důvodům, proč se Rakousko-Uhersko zaměřilo na Bosnu a Hercegovinu, a historickým událostem, které nakonec vedly k zahájení okupačního tažení, během něhož došlo k prvnímu kontaktu Čechů s bosenským prostředím. Druhá kapitola popisuje dění v Bosně za rakousko-uherské okupační správy, její podobu a změny, které se udály po anexi v roce 1908. Třetí, stěžejní část, se věnuje působení českých úředníků v Bosně a jejich postavení v rámci bosenského byrokratického aparátu. S využitím dostupných statistik je také komparován jejich počet s příslušníky ostatních vybraných národností. Na příkladu Josefa Cerhy¹ je pak interpretován život začínajícího úředníka v Bosně. Poslední kapitola se zabývá poválečnou situací v Bosně a působením již zmíněného Josefa Cerhy po návratu z války, které nastiňuje možný osud českého úředníka v Bosně po pádu habsburské monarchie.

1.1 Cíle práce

Cílem této bakalářské práce je s pomocí dostupných zdrojů nastínit, jaký život vedli čeští úředníci v Bosně za rakousko-uherské nadvlády v letech 1878-1914, zjistit, zdali se v Bosně těšili nějakým výhodám oproti svým kolegům v ostatních částech monarchie,

---

¹ Josef Cerha byl úředník českého původu, jenž v Bosně působil v letech 1911-1914 a 1919-1923.

a od čeho se jejich životní úroveň odvíjela. S využitím archivního fondu Josefa Cerhy je pak interpretován život mladého českého úředníka v cizině, sloužícího daleko od domova. V neposlední řadě si práce klade za úkol ukázat, jakou roli měli čeští úředníci v rámci bosenského úřednického aparátu.

1.2 Písemné prameny

Písemné prameny, jež byly využity k dosažení stanovených výzkumných cílů lze rozdělit na dvě kategorie – písemnosti osobní povahy a literární prameny.

1.2.1 Písemnosti osobní povahy

Do první zmíněné kategorie spadá archivní fond Josefa Cerhy², který je uložen v Národním archivu v Praze. Josef Cerha byl jedním z českých úředníků sloužících monarchii v Bosně, konkrétně v letech 1911-1914. Po skončení první světové války, které se sám musel zúčastnit, sice několik dalších let působil v Bosně, již začleněné do nově vzniklého státního celku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, nicméně tato životní epocha není hlavním předmětem zájmu této práce a je tak zmíněna pouze okrajově. Písemnou pozůstalost, která byla z tohoto fondu využita, lze dále rozdělit na³:

1. Osobní doklady obsahující jmenovací dekry
2. Korespondenci – osobní s institucemi
3. Písemný materiál povstalý z institucionální a veřejné činnosti původce pozůstalosti

V práci jsou použity především jmenovací dekry, které jsou interpretovány za pomoci sekundární literatury. Cennou položkou je také Cerhova žádost o převzetí do státních služeb Československa⁴, jež je ve fondu zařazena mezi osobní doklady, ale lze ji považovat i za osobní korespondenci s institucemi, přinášející přehledný soupis jeho profesních zkušeností. Fond bohužel neobsahuje osobní korespondenci s jednotlivci z let 1911-1914. Nebylo tedy příliš možné přiblížit osobní život původce fondu v daném časovém rozmezí. Jak podotýká Aleš Vyskočil⁵, sestavit „pestrobarevný“ životopis konkrétního úředníka je nesmírně obtížné, především kvůli „šedé“ podstatě úřednického světa.

---

² Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr.

³ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN, 1985, s. 155.

⁴ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

⁵ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha: Historický ústav, 2009. Práce Historického ústavu AV ČR. Opera instituti historici Pragae. Řada A – Monographia, s. 9. ISBN 978-80-7286-149-1.

1.2.2 Literární prameny

Literární prameny jsou silně ovlivněny subjektivním vnímáním autora. Proto je potřeba s nimi pracovat obezřetně a nanejvýš kriticky. Mezi použité literární prameny patří dílo Josefa Holečka *Bosna a Hercegovina za okupace*⁶, v němž tento český spisovatel a novinář sepsal své postřehy z návštěvy Bosny v době, kdy zde vládla rakousko-uherská okupační správa. Holeček je badateli často kritizován za stranění Srbům, s nimiž velice sympatizoval, a je známý svým silně protitureckým postojem, což bylo při bádání zohledněno a kriticky zpracováno.⁷ Dalším literárním pramenem je dílo prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka⁸, v němž sumarizuje své názory a poznatky k zahraniční politice Rakouska-Uherska. Ostatní literární prameny, konkrétně *Smutné i veselé z Bosny a Hercegoviny: ze zápisků mladého důstojníka*⁹ a *Česká lidová slovesnost: výbor pro současného čtenáře*¹⁰, představují příklad českého literárního díla a české lidové slovesnosti, do nichž se promítlo dobové dění v Bosně a Hercegovině, a jsou tak zmíněny pouze okrajově.

1.3 Literatura

Až na několik výjimek je naprostá většina použité literatury psána česky a vydána v 21. století. Jedná se tedy o díla obsahující nejaktuálnější historické poznatky, což ovšem neznamená, že by na ně bylo nahlíženo nekriticky a bez odstupů. Důvodem opomenutí německy psané literatury je nedostačující úroveň znalosti jazyka ze strany autora práce a nedostupnost překladů.

Dějiny Bosny a Hercegoviny jsou poměrně ožehavým tématem a jejich interpretace, podobně jako u ostatních historických prací, je vždy svázána diskursem toho, kdo je vykládá. Pro popis dění v Bosně za rakousko-uherské nadvlády a vykreslení historického kontextu jsem proto využil několika publikací, mezi nimiž zaujímají hlavní místo práce českého

---

⁶ HOLEČEK, Josef. *Bosna a Hercegovina za okupace*. Praha: Jiří Holeček, 1901.

⁷ Více k Josefu Holečkovi: ŠÍSTEK, František. Josef Holeček: kronikář hercegovského povstání a kritik okupace Bosny a Hercegoviny. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 129-143. ISBN 978-80-7414-171-3.

⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rakouská zahraniční politika a diplomacie: annexe a zahraniční politika, zejména na Balkáně: Bosna a Hercegovina: nedostatky rakouské diplomacie: falšování bělehradského vyslanectví : Hr. Aehrenthal a falšovací soustava zahraničního úřadu*. Praha: Pokrok, 1911.

⁹ HOŘICA, Ignát. *Smutné i veselé z Bosny a Hercegoviny: ze zápisků mladého důstojníka*. V Praze: Nákladem J. Otty, 1909.

¹⁰ BENEŠ, Bohuslav. *Česká lidová slovesnost: výbor pro současného čtenáře*. Praha: Odeon, 1990. Lidové umění slovesné (Odeon). ISBN 80-207-0181-8

historika Ladislava Hladkého *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*¹¹ a *Bosenská otázka v 19. a 20. století*¹², která se podrobně věnuje především národnostnímu uvědomování bosenské společnosti, ale i podobě správního aparátu. Doplnuje je kolektivní monografie *Dějiny jihoslovanských zemí*¹³, kniha věnující se historii celého Balkánu od 16. do začátku 20. století *Mezi Vídní a Cařihradem*¹⁴ a také Hladkého příspěvek *Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílilo právě na Bosnu a Hercegovinu*¹⁵. Vliv habsburské monarchie na kulturní rozvoj Bosny pak rozebírá chorvatský autor Ivan Lovrenović ve své knize *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*¹⁶.

K problematice rakousko-uherského úřednictva nebylo v českém akademickém prostředí napsáno příliš mnoho publikací. Nejobsáhlejší z nich je pravděpodobně monografie Aleše Vyskočila *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*¹⁷. Přestože se autor zaměřuje především na prostředí Moravy, obsahuje mnoho obecných informací o úřednickém životě, s jejichž pomocí je interpretován život výše zmíněného Josefa Cerhy. Podobná tvrzení platí pro studii *Na rozcestí: rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*¹⁸ a disertační práci *Rakousko-uherská zahraniční služba v letech 1868-1918*¹⁹, které se sice primárně zabývají úředníky v zahraniční službě, avšak okrajově se také dotýkají problematiky úřednictva jako takového. Velký přínos pro téma této práce má příspěvek Vratislava Kozáka *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*²⁰, který je první publikací z českého prostředí

---

¹¹ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1996. Studijní texty. ISBN 80-85765-61-6.

¹² HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Monografie. ISBN 80-210-3674-5.

¹³ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Dějiny států. ISBN 80-7106-266-9.

¹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*. Praha: Vyšehrad, 2009. Historica (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-957-7.

¹⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílilo právě na Bosnu a Hercegovinu*. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 21-29. ISBN 978-80-7414-171-3.

¹⁶ LOVRENOVIĆ, Ivan. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*. Praha: ISE, 2000. ISBN 80-86130-05-3.

¹⁷ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*.

¹⁸ ŽUPANIČ, Jan, Václav HORČIČKA a Hana KRÁLOVÁ. *Na rozcestí: rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*. Praha: Agentura Pankrác, 2009. ISBN 978-80-86781-13-6.

¹⁹ KRÁLOVÁ, Hana. *Rakousko-uherská zahraniční služba v letech 1868-1918* [online]. 2012 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zsp/detail/102148>. Vedoucí práce Jan Županič.

²⁰ KOZÁK, Vratislav. *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*. In: *Úředník sluhou mnoha pánů?: nacionalizace a politizace veřejné správy ve střední Evropě 1848-1948*. Praha: Centrum

výhradně se věnující rakouskému, tedy i českému, úřednictvu v Bosně a Hercegovině. Nemenší význam má diplomová práce bosenské autorky Željky Poloni *Češi v Sarajevu 1878-1918*²¹ zkoumající činnost Čechů v Sarajevu na přelomu 19. a 20. století, která zároveň přináší detailní statistické přehledy rakousko-uherského úřednictva v Bosně. Jiří Kuděla a Ivo Vacík se pak zabývali v příspěvku *Architekt Karel Pařík (4. 7. 1857 – 16. 6. 1942). Čech, který postavil evropské Sarajevo*²² architektem a úředníkem Karlem Paříkem, jehož lze považovat za Čecha, který v Bosně zanechal největší stopu. Kompletní historický vývoj česko-bosenských vztahů mapuje opět Ladislav Hladký v knize *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*²³.

1.4 Metodologie

Historická práce netkví jen ve sbírání informací a jejich reprodukci. Jejím posláním je především objevování, objasňování a poznávání dosud nepoznaného, a proto je nutné si klást otázky. Pro jejich efektivní zodpovězení je třeba při bádání využít vhodných metod výzkumu, které můžeme označit za soubor technik a postupů, s jejichž pomocí lze efektivně dosáhnout historického poznání, a tedy i odpovědi na námi vytyčené výzkumné otázky.²⁴ Pro účel této bakalářské práce bylo zvoleno několik metod, jelikož právě jejich kombinace produkuje spolehlivější výsledky a vnáší do práce komplexnější, ucelenější pohled na řešenou problematiku. Nejčastěji používanou metodou byla metoda přímá, která mi umožnila získávat historická fakta z pramenů a literatury. Další aplikovanou metodou, především při zkoumání počtu českých úředníků v Bosně, byla metoda komparace, kdy jsem porovnával údaje z vícero zdrojů, a na jejím základě jsem se snažil o vysvětlení odlišností, což nakonec přispělo k dosažení kýženého cíle. Při studiu archivního fondu Josefa Cerhy jsem ještě uplatnil biografickou metodu, díky níž jsem mohl využít jeho životopisná data k nastínění problematiky začínajících, nízce postavených úředníků. Vzhledem k užitým metodám jsem při svém bádání postupoval následovně: po zvolení tématu práce jsem si

---

středoevropských studií, společné pracoviště CEVRO Institutu, z.ú. a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, 2018, s. 98-111. ISBN 978-80-87782-98-9.

²¹ POLONI, Željka. *Češi v Sarajevu 1878-1918* [online]. Olomouc, 2009 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/k7i6n2/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

²² KUDĚLA, Jiří a IVO VACÍK. *Architekt Karel Pařík (4. 7. 1857 – 16. 6. 1942). Čech, který postavil evropské Sarajevo*. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 39-50. ISBN 978-80-7414-171-3.

²³ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR. ISBN 978-80-7286-171-2.

²⁴ ZWETTLER, Otto, František ČAPKA a Jaroslav VACULÍK. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita, s. 84. ISBN 80-210-1366-4.

stanovil výzkumný cíl a v souladu s ním i hypotézy. Poté jsem provedl důkladnou rešerši pramenů a literatury, které jsem podrobil kritické analýze a následně z nich získával relevantní historická fakta. Nakonec jsem z vzešlých výsledků mohl ověřit platnost formulovaných hypotéz a sepsat závěrečné zhodnocení výzkumu.

1.5 Výzkumné otázky – stanovené hypotézy

- Měli čeští úředníci v Bosně dobré podmínky pro život, resp. lepší než jejich kolegové v ostatních částech habsburské monarchie? A co bylo hlavním determinantem jejich životní úrovně?
- Patřili spíše k vysoce postaveným v rámci bosenského úřednického aparátu, nebo naopak? Kolik jich zde působilo a jak na tom byli ve srovnání s příslušníky ostatních národností?
- Co se s nimi dělo po pádu monarchie – mohli se v Bosně uplatnit i v poválečném období?

2 Rakousko-uherská okupace Bosny

2.1 Proč Bosna?

Bosna a Hercegovina se v hledáčku Rakouska-Uherska v roce 1878 neobjevila náhodou, a ani poprvé. Už během rakousko-tureckých válek koncem 17. a v průběhu 18. století se stávala předmětem rakouských mocenských zájmů.²⁵ Bosna byla navíc z perspektivy Uherska již od středověku spatřována jako oblast náležející ke svazku uherské Koruny sv. Štěpána i přesto, že oblast Bosny k ní patřila jen přechodně. Z formálního hlediska byla již od roku 1138 v tituluře uherských králů, tím pádem i rakouských vládců, a to od roku 1526, kdy bylo Uherské království začleněno mezi korunní země Habsburků.²⁶ Asi největší pokus o ovládnutí Bosny před rokem 1878 se datuje do dob poslední rakousko-turecké války v letech 1788 až 1790, kdy však rakouské pluky narazily nejen na silný odpor Turků, pro něž Bosna už od roku 1463 představovala nejzápadnější výspu osmanské říše, ale také domácího muslimského obyvatelstva, které se s obrovskou vervou bránilo podvolení se křesťanské mocnosti. Přestože v době po napoleonských válkách (1803-1815), v jejichž důsledku získala habsburská říše přímořskou Dalmácii a oblast kolem Boky Kotorské, atraktivita Bosny v rakouském pohledu opět stoupla, zahraniční politika Vídně nakonec zůstala až do druhé poloviny 19. století orientována na západoevropskou a středoevropskou oblast.²⁷

Na začátku 19. století v Bosně došlo k zásadní demografické změně. Právě od této doby začalo v zemi převažovat křesťanské obyvatelstvo, které bylo tvořeno pravoslavnými i katolíky.²⁸ Osmanská říše se v první polovině století ocitla ve velké vnitřní krizi, na níž se snažila najít odpověď celkovou modernizací a politickou centralizací svého státu. Tyto snahy Istanbulu však nebyly bosenskou muslimskou šlechtou (tzv. begové) přijaty s otevřenou náručí. Šlechta si přála setrvání v osmanské říši, ale toužila po autonomii pro Bosnu a chtěla si zachovat své dosavadní privilegované postavení. Svou nevoli dala najevo několika povstáními. Osmanům se však podařilo všechny potlačit a ani této evidentní

---

²⁵ HLADKÝ, Ladislav. Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacíliko právě na Bosnu a Hercegovinu, s. 21.

²⁶ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 31.

²⁷ HLADKÝ, Ladislav. Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacíliko právě na Bosnu a Hercegovinu, s. 21.

²⁸ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 297.

vnitrostátní osmanské krize se prozatím Rakousko nepokusilo využít ke svému prospěchu.²⁹ Roku 1862 získalo Rakousko alespoň privilegium pro obchodování na území bosenského pašalíku³⁰, díky čemuž se rakouští odborníci mohli například podílet na stavbě železnice mezi městy Bosanski Novi a Banja Luka na severu Bosny.³¹

Signifikantní, avšak pochopitelná, změna v rakouské zahraniční politice vzhledem k Bosně přišla až v 60. letech 19. století, kdy Rakousko začalo být vytlačováno ze střední Evropy stále sílícím Pruskem, jehož vliv v tomto regionu neustále narůstal.³² Napětí mezi Pruskem a Rakouskem nakonec vyvrcholilo v prusko-rakouskou válku, která se odehrála v roce 1866, v níž Vídeň utrpěla osudovou porážku, v jejímž důsledku habsburská říše definitivně ztratila své mocenské postavení ve střední Evropě, a tudíž oblast Balkánu pro ni představovala jedinou oblast, kam by mohla dále hospodářsky i politicky expandovat.³³

Následující rok 1867 přinesl další událost, která významně ovlivnila poměry uvnitř monarchie – došlo k rakousko-uherskému vyrovnání, rozdělující habsburskou monarchii na rakouskou část (Předlitavsko) a uherskou (Zalitavsko), což přineslo dvě dramaticky odlišné koncepce národnostní politiky uvnitř jedné říše. Zatímco v Rakousku měly jednotlivé národy jisté možnosti vlastního rozvoje, v Uhersku docházelo k „hungarizaci“ a začal se budovat maďarský národnostní stát, jenž nebral přílišných ohledů na zájmy ostatních národností žijících v Zalitavsku.³⁴

2.2 Velká východní krize a Sanstefanský mír

Definitivní podnět k ovládnutí Bosny a Hercegoviny dal Rakousku až průběh Velké východní krize a událostí s ní spojených odehrávajících se na Balkáně v letech 1875-1878.³⁵ V oblasti Bosny a Hercegoviny došlo roku 1875 k protitureckému povstání, při němž česká veřejnost, ovlivněna slavofilským českým tiskem, silně sympatizovala s křesťanskými

---

²⁹ HLADKÝ, Ladislav. Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílilo právě na Bosnu a Hercegovinu, s. 22.

³⁰ Pašalík (též vilájet, ejálet) bylo označení pro nejvyšší správní jednotku osmanské říše, běžně překládané také jako provincie.

³¹ HLADKÝ, Ladislav. Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílilo právě na Bosnu a Hercegovinu, s. 23.

³² RAK, Jiří. Bosna. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 122. ISBN 978-80-7414-171-3.

³³ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 300-301.

³⁴ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 271.

³⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 70.

povstalci – dokonce se v českých městech organizovaly sbírky na pomoc bosenským uprchlíkům. Zprávy o průběhu konfliktu zprostředkoval především dopisovatel *Národních listů*³⁶ Josef Holeček, jenž se svými antipatiemi k etnickým Turkům či bosenským Muslimům³⁷ příliš netajil. Dobové události na Balkáně se odrazily i v literární tvorbě Elišky Krásnohorské, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického a jiných.³⁸ Povstání bylo zpočátku hnutím za změnu agrárních sociálních vztahů, brzy však převládl vliv srbského měšťanstva, které povstání využilo k národnostnímu boji a požadovalo sjednocení se Srbskem, přičemž zanedbávalo zmíněnou sociální složku i bosenský charakter povstání.³⁹

Vídeň i Petrohrad přesvědčovaly ostatní velmoci, že důvodem povstání na Balkáně je nedostačující efektivita tureckých reforem a že by zdejší křesťanské obyvatelstvo mělo také být pod kontrolou křesťanské velmoci – za těmito argumenty se pochopitelně skrývaly především mocenské zájmy. Hlavní strůjce balkánské politiky, rakousko-uherský ministr zahraničí Julius Andrassy, měl pro získání Bosny tři hlavní důvody: její ovládnutí by habsburské monarchii otevřelo cestu pro expanzi dále na jihovýchod, zabránilo by vzniku velkého slovanského státu na Balkáně s převažujícím pravoslavným obyvatelstvem, které by zde silně zvýšilo ruský mocenský vliv, a navíc oblast Bosny představovala ideální zemi pro investici rakousko-uherského kapitálu s lákavým surovinovým bohatstvím (lesy, rudy, uhlí).⁴⁰

Roku 1876 na zámku v Zákupích získal rakouský císař František Josef I. souhlas od ruského cara Alexandra II. k okupaci západní části Bosny v případě, že Srbsko a Černá Hora porazí osmanská vojska. K jejich porážení však nakonec bylo třeba pomoci vojenských sil Ruska, jež, aby zabránilo střetu s rakousko-uherskými zájmy, s ním roku 1877 uzavřelo

---

³⁶ Národní listy byly české noviny vycházející od roku 1861 a představovaly hlavní tiskový orgán národně-liberální mladočeské strany.

³⁷ Bosna a Hercegovina je země tvořena třemi národy – Bosňáky, Chorvaty a Srby, přičemž všechny její obyvatele bez ohledu na národnost souhrnně nazýváme Bosňany. Jelikož je však termín „Bosňák“ oficiálně přijímán až od roku 1993, rozhodl jsem se ve své práci používat zastaralejšího termínu „bosenský Muslim“, a to s velkým počátečním písmenem „M“, aby bylo dostatečně jasné, že pojmem je míněn příslušník národa, nikoliv osoba nutně se hlásící k islámské víře. Hlavním důvodem pro toto rozhodnutí byl záměr lépe vykreslit problematiku utváření identity Bosňáků na přelomu 19. a 20. století, kdy se také rakousko-uherské úřady neúspěšně pokoušely o prosazení konceptu „bosňáctví“ (viz s. 21-22). Více k této problematice: LJUCA, Adin. Český guláš o bosenském maglajzu; Reflexe Bosny a Hercegoviny v českém akademickém prostředí (1992-2008). In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 51-67. ISBN 978-80-7414-171-3.

³⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 76-77.

³⁹ LOVRENOVIĆ, Ivan. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*, s. 137.

⁴⁰ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 70-71.

tajnou konvenci v Budapešti, kde se habsburská monarchie zavázala k neutralitě v rusko-turecké válce, což Rusku dalo šanci k ovládnutí černomořských úžin a Rakousko naopak získalo souhlas k okupaci celé Bosny s výjimkou Novopazarského sandžaku⁴¹ – tedy území, které odděluje Srbsko od Černé Hory.⁴²

Rusko-turecká válka skončila porážkou osmanské říše, která se v mírové dohodě podepsané 3. března 1878 v předměstské části Istanbulu, nazývajícím se San Stefan, měla zavázat k důsledné realizaci dřívějších reforem, jež by zajistily větší autonomii bosenskému obyvatelstvu. Rakousko-uherský požadavek na Bosnu tak v této smlouvě zůstal Ruskem zcela opomenut, proti čemuž se habsburská monarchie rozhodla protestovat. Pro svůj postoj našla příznivce ve Velké Británii a již sjednoceném Německu⁴³, jimž se narůst ruského vlivu na Balkáně taktéž příliš nezamlouval. Svého požadavku na revizi Sanstefanské smlouvy a konečné vyřešení Velké východní krize se velmoci dočkaly na Berlínském kongresu, který byl svolán na 13. června 1878.⁴⁴

2.3 Bosenská otázka na Berlínském kongresu

Projednávání budoucnosti Bosny bylo v rámci Berlínského kongresu na pořadu dne 28. června 1878, kdy britský delegát podal návrh na její okupaci Rakousko-Uherskem, přičemž turecká diplomacie tuto variantu pochopitelně odmítala – uváděla, že má pro Bosnu připravené reformy a muslimská složka bosenského obyvatelstva si přeje setrvání v osmanské říši. Nakonec se však turečtí zástupci podvolili především britskému a německému tlaku a 4. července prohlásili, že jsou ochotni se s Vídní dohodnout, což bylo chápáno jako souhlas s okupací, načež německý kancléř Otto von Bismarck, který zároveň předsedal kongresu, prohlásil, že Rakousko-Uhersko získalo mandát k okupaci Bosny a Hercegoviny.⁴⁵

Závěrečný protokol byl podepsán 13. července téhož roku, tedy přesně měsíc od začátku kongresu, kdy se do něj na poslední chvíli podařilo osmanské delegaci doplnit prohlášení, že charakter okupace je pouze dočasný a Bosna nadále zůstane pod

---

⁴¹ Sandžak bylo označení pro nižší správní jednotku osmanské říše. Sandžaky se skládaly z nahijí, několik sandžaků pak tvořilo vilájet (nejvyšší správní jednotku ekvivalentní provincii, viz poznámka č. 30). Za rakousko-uherské správy byly sandžaky v Bosně přejmenovány na kraje a nahije na okresy. Území bývalého Novopazarského sandžaku je v současnosti rozděleno právě mezi Srbsko a Černou Horu.

⁴² HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 71.

⁴³ Ke sjednocení německých zemí v jeden národní stát došlo pod vedením Pruska 18. ledna 1871.

⁴⁴ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 72.

⁴⁵ Tamtéž, s. 72.

svrchovaností tureckého sultána.⁴⁶ Formálně tak Bosna měla zůstat nadále součástí osmanské říše. Chorvatské obyvatelstvo přijalo výsledky Berlínského kongresu s relativním nadšením, kdežto reakce bosenských Muslimů byla jeho pravým opakem.⁴⁷ Bosenští Srbové jej také nesdíleli, ale v Rakousku spatřovali alespoň křesťanskou mocnost přinášející pořádek, což pro ně představovalo přijatelnější variantu, než jakou byla nadvláda muslimských Turků.⁴⁸

2.4 Okupační tažení

Rakousko-uherská okupační armáda, jejímž velitelem se stal Josip Filipović, započala své tažení 29. července 1878. Vzhledem k tomu, že zprávy o možné rakouské okupaci pronikaly do Bosny už od jarních měsíců, byl v Sarajevu 5. června 1878 ustaven Národní výbor, a to především z iniciativy muslimské populace. Výbor 27. července zformoval vlastní vládu, která zbavila osmanskou říši moci nad bosenským vilajetem a s převzetím obrany země vyzvala příslušníky všech konfesí k odporu vůči okupačním silám.⁴⁹

Rakouské jednotky narazily na vskutku silný odpor muslimů, v jejichž vedení byl lidový tribun Hadžim Loja. Armáda musela být posílena a nakonec třiset tisícovému vojsku trvalo téměř tři měsíce, než se jí podařilo podmanit si celé území, a to za cenu vysokých ztrát na životech jak vojáků, tak civilních osob především v Sarajevu.⁵⁰ Okupace Bosny byla dokončena 20. října 1878.⁵¹

Okupační tažení představovalo také moment, kdy Češi poprvé přišli do kontaktu s Bosnou v masovějším měřítku, v tomto případě jakožto vojáci. Dojmy byly všelijaké a za původ těch negativních lze považovat především náročnost bojů.⁵² Zvláštní pozornost byla věnována i hornatému terénu, který z geografického hlediska Bosnu a Hercegovinu charakterizuje na drtivé většině jejího území, což se odrazilo například ve zlidovělé písni *Šel jsem šumným hájem* („Pro císaře pána, jeho rodinu, museli jsme vybojovat Hercegovinu. Hercegovina, lautr rovina, tu musela vybojovat infanteria“⁵³) či v literárním díle Ignáta

---

⁴⁶ Tamtéž, s. 73.

⁴⁷ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 301.

⁴⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 74

⁴⁹ Tamtéž, s. 73.

⁵⁰ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 302.

⁵¹ STARČEVIĆ, Veselin a Václav ŽÁČEK. *Dějiny Jugoslávie*, Praha: Svoboda, 1970, s. 280.

⁵² HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 77.

⁵³ BENEŠ, Bohuslav. *Česká lidová slovesnost: výbor pro současného čtenáře*, s. 114.

Hořici⁵⁴. Čeština se také obohatila o jedno nové slovo, když byla u bosenského města Maglaj nečekaně napadena jednotka rakouských husarů, v níž bylo i několik českých vojáků – český tisk k této události referoval jako „nečekaném maglajzu“, slovo „maglajz“ se od této doby používá dodnes.⁵⁵

---

⁵⁴ HOŘICA, Ignát. *Smutné i veselé z Bosny a Hercegoviny: ze zápisků mladého důstojníka*.

⁵⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 77-78.

3 Bosna za rakousko-uherské správy

Správa Bosny a Hercegoviny představovala pro Rakousko-Uhersko velkou výzvu, ať už z hlediska celkové zaostalosti země, nedostatečné infrastruktury nebo kvůli „nepřátelskému“ domácímu obyvatelstvu, které okupaci nevívalo s otevřenou náručí, s výjimkou většiny Chorvatů⁵⁶, jak už bylo zmíněno výše v kapitole o průběhu okupace.

Samotné jméno země „*Bosna a Hercegovina*“ má své kořeny v dobách rakousko-uherské správy. Do této doby, kromě období mezi lety 1833-1851, kdy osmanská říše rozdělila Bosnu na dvě samostatné administrativní jednotky – bosenský a hercegovský pašalík, byla tato oblast vždy označována pouze jako „*Bosna*“. Okupační správa sice po celou dobu formálně mluvila o dvou zemích, ale v praxi je spravovala jako jeden politický celek (vyjma let 1878-1882, kdy byl úřady jmenován i guvernér Hercegoviny). Proto i dnes termín „*Bosna a Hercegovina*“ používáme spíše v jazykovém singuláru jako označení jedné politicko-teritoriální jednotky.⁵⁷

Nejasnosti kolem okupace přinesly také problematiku občanství domácího obyvatelstva, která byla vyřešena zavedením kategorie bosensko-hercegovských „zemských příslušníků“, což pro bosenskou populaci znamenalo plné podřízení rakousko-uherské správě, a zároveň jejich nerovnoprávné postavení vzhledem k ostatním občanům monarchie. Při cestování za hranice Bosny a Hercegoviny o jejich pasech rozhodovaly jak rakouské, tak turecké úřady. Občané potřebovali pas od rakouských úřadů i pro cestu do Předlitavska či Zalitavska, a někdy dokonce i pro pouhý pohyb po území své vlasti kvůli řádné evidenci a kontrole pohybu osob.⁵⁸

Do kompetence rakousko-uherských úřadů spadali také rakouští a bosenští příslušníci působící v Novopazarském sandžaku. V září roku 1879 byla totiž mezi Rakouskem-Uherskem a osmanskou říší uzavřena tzv. Cařihradská konvence⁵⁹, která společně se závěry Berlínského kongresu⁶⁰ dávala habsburské monarchii mandát k okupaci Bosny. Rakousko-

---

⁵⁶ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 301.

⁵⁷ HLADKÝ, Ladislav. Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílovalo právě na Bosnu a Hercegovinu, s. 29.

⁵⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 77-78.

⁵⁹ Někdy nazývaná také jako Novopazarská konvence.

⁶⁰ Konkrétně 25. článek finální smlouvy.

Uhersko zároveň získalo souhlas Vysoké porty⁶¹ k rozmístění vojenských garnizon na území Novopazarského sandžaku (tedy na území, které do roku 1877 patřilo k bosenskému vilajetu) a zavázala se ke garanci náboženské svobody a majetkových práv na území Bosny, což mířilo především na skupinu muslimské šlechty. Muslimům musela okupační správa také umožnit udržování kontaktů s duchovním centrem – Istanbulem.⁶² Formálně zůstal Novopazarský sandžak nadále pod přímou vládou osmanské říše.

Rakousko-Uhersko si vymohlo právo udržovat v této oblasti své vojsko za účelem kontroly vojenských a obchodních cest.⁶³ Hlavní důvod lze však spíše spatřovat v rakouské snaze zabránit potenciálnímu územnímu spojení Černé Hory se Srbskem, což by byl první krok k vytvoření velkého jihoslovanského státu, a ve vhodné poloze oblasti pro další případnou expanzi.⁶⁴ Do září 1879 zde bylo rozmístěno mezi čtyřmi až pěti tisíci rakousko-uherských vojáků.⁶⁵

3.1 Rakousko-uherská okupační správa v letech 1878-1908

Rakousko-Uhersko si zpočátku nevědělo příliš rady, jak správu Bosny v praxi vykonávat. V roce 1878 ji na krátký čas svěřilo do rukou okupační armády, avšak to se ukázalo jako neudržitelné řešení vzhledem k obrovským finančním nákladům, a proto se vláda rozhodla pro předání vedoucí role ve správě Bosny společnému rakousko-uherskému ministerstvu financí, které bylo vybráno především proto, že bylo ze všech ministerstev momentálně nejméně zaneprázdněné. Pod jeho záštitou pak došlo ke vzniku speciálního bosenského úřadu pro vykonávání civilní správy na okupovaném území. Z nařízení císaře datovaného k 29. říjnu 1878 vznikla Zemská vláda v Sarajevu, která zahájila svou činnost 1. ledna 1879. Zpočátku měla tři odbory – finanční, soudní a správní, časem navíc přibyl ještě odbor pro stavební činnost. V jejím čele byl zemský náčelník zastávající také funkci velitele okupační armády, v praxi jím tak většinou byl vysoký důstojník.⁶⁶ Zemské vládě podléhala i zemská policie.⁶⁷

---

⁶¹ Vysoká porta je synekdocha používaná pro označení ústřední vlády osmanské říše. Svůj původ má ve starém orientálním zvyku, podle něž vládce vyhlášoval svá rozhodnutí u brány, která nesla jméno „Vysoká“.

⁶² HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 75.

⁶³ Tamtéž, s. 73.

⁶⁴ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 302.

⁶⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 75.

⁶⁶ Tamtéž, s. 78-79.

⁶⁷ UHEREK, Zdeněk. *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2011, s. 37. ISBN 978-80-87112-48-9.

Od roku 1882 měl praktické záležitosti zemské vlády v rukou civilní adlatas (náměstek zemského náčelníka), ale ani on spolu se svými sekčními vedoucími nemohl dělat samostatná rozhodnutí. Mohl pouze podávat hlášení rakousko-uherskému ministerstvu financí.⁶⁸ Z počátku měla být rozhodnutí zemské vlády konzultována s poradní radou složenou z místního obyvatelstva (tzv. „medžlisem“) zřízenou osmanským zákonem z roku 1865. Medžlis byl svolán dvakrát, avšak od povstání obyvatelstva v Hercegovině roku 1882 se již nikdy nesešel, respektive nebyl svolán.⁶⁹ Důvodem povstání bylo především zavedení všeobecné branné povinnosti rakousko-uherskými úřady v Bosně.⁷⁰

Vedoucí úlohu rakousko-uherského ministerstva financí společně se Zemskou vládou v Sarajevu, která měla funkci výkonného aparátu, potvrdil Zákon o správě Bosny a Hercegoviny ze dne 22. února 1880. Společně s císařem pak tyto orgány představovaly rozhodující zákonodárnou moc na území Bosny.⁷¹ V rámci monarchie panovala poměrně silná rivalita mezi Vídní a Budapeští o to, kdo bude mít rozhodující slovo v administraci Bosny. Důsledkem byl dosti improvizovaný správní aparát, který musel být vybudován narychlo. Přestože konečné řešení bylo poměrně komplikované, podoba správy vydržela několik dalších desetiletí.⁷²

Rakousko-uherská okupační správa navíc zachovala několik struktur z dob osmanské nadvlády, mezi něž patřil např. daňový systém – to znamenalo odevzdávání tzv. desetiny (daň odváděná státu) a třetiny (daň odváděná rolníky majitelům půdy). Nicméně za okupace se výše všech daní neustále zvětšovala. Vybraný obnos však mohla monarchie, jak bylo určeno Cařihradskou konvencí, využívat pouze pro správu okupovaného teritoria, svůj rozpočet pro Bosnu ale ministerstvo financí oficiálně nezveřejňovalo až do roku 1910. Jeden z problémů správy tak představovala takřka nemožná kontrola finančního toku v zemi, přičemž se o ni v praxi ani nikdo nesnažil.⁷³

Systém daní však nebyl jediným pozůstatkem osmanské administrativy. *„Rakousko-uherská správa fakticky převzala také správní rozdělení Bosny z osmanského období, pouze jednotlivé správní jednotky přejmenovala: ze sandžaků se staly kraje (Kreis) a z nahijí*

---

⁶⁸ KOZÁK, Vratislav. Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století, s. 104.

⁶⁹ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 80.

⁷⁰ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 302.

⁷¹ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 79.

⁷² ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 302.

⁷³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 80.

okresy (Bezirk). V jádru byl zachován také systém soudní moci, včetně speciálního (islámského) soudnictví pro bosenské muslimy.⁷⁴ Celý právní systém tak byl jakýmsi hybridem rakouských a tureckých zákonů, místy doplněných právními předpisy náboženských korporací a zbytky zvykového práva.⁷⁵ Došlo také k obnovení tureckého policejního sboru, v jehož čele figurovalo dokonce stejné vedení jako dříve.⁷⁶

Tyto skutečnosti jen podporují obraz výrazně provizorního charakteru rakousko-uherské okupační správy, která však fungovala několik dalších desetiletí. Stručně lze říci, že zemská vláda spravovala Bosnu za pomoci okupační armády, zemské policie a administrativního aparátu, jenž byl převážně tvořen úředníky z rakousko-uherských zemí.⁷⁷ Domácí obyvatelstvo zkrátka nemělo zpočátku potřebnou důvěru okupačních úřadů.⁷⁸

3.1.1 Bosenská společnost na přelomu století

Bosna a Hercegovina v roce 1878 čítala 1 604 000 obyvatel převážně jihoslovanského původu, přičemž jejich počet narostl do roku 1910 na 1 932 000 obyvatel, z nichž asi 42 % tvořili bosenští Srbové, 34 % Muslimové a 21 % Chorvati.⁷⁹ I přes tuto pestrou národnostní strukturu se 97 % osob přihlásilo k srbochorvatské obcovací řeči. Bylo tak zjevné, že zdejší nevráživost mezi národnostními skupinami nevytváří odlišnosti jazykové, nýbrž náboženské, a rakouské úřady se toho snažili využít ke svému prospěchu – např. do vedení pravoslavných obcí dosazovaly své hodnostáře, kteří však byli věřícími bojkotováni. Okupační správa se snažila využít především vlivu muslimské elity, přičemž jí ponechala privilegované ekonomické i politické postavení, což napomohlo k uchování místní muslimské komunity, i přesto měli někteří muslimové pocit, že úřady zasahují do duchovních a majetkových otázek až příliš.⁸⁰ Jejich komunita utrpěla velké demografické ztráty v důsledku emigrace po roce 1878, kdy ze země odešlo asi 180-200 tisíc lidí převážně tohoto vyznání. „Nekorunovaný král Bosny a Hercegoviny“ Benjamin Kállay, jenž pocházel ze Zalitavska a zastával funkci ministra financí Rakouska-Uherska, tedy i hlavního správce

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 80.

⁷⁵ Tamtéž, s. 80.

⁷⁶ KOZÁK, Vratislav. Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století, s. 100.

⁷⁷ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 302.

⁷⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 78.

⁷⁹ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 184-185.

⁸⁰ KOZÁK, Vratislav. Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století, s. 100.

Bosny, se rozhodl uměle podpořit ideu „bosenského národa“ nebo „bosňáctví“, pro níž se snažil získat kromě bosenských Muslimů, u nichž tato iniciativa zaznamenala jistý ohlas, také bosenské Chorvaty a Srby.⁸¹ Ti však již měli relativně vyvinutou národní identitu, na bosenské Muslimy v zemi nenahlíželi jako na samostatnou etnicitu či národ, naopak je spíše nutili, aby si vybrali, ke komu budou patřit. Idea měla sjednotit veškeré domácí obyvatelstvo v jeden národ. „Bosňáctví“ taktéž částečně ovlivnilo chod správy země, protože Kalláy mohl výše popsané změny prosazovat pouze skrze svůj úřednický aparát. Tuto myšlenku otevřeně podporovalo také muslimské periodikum „*Bošnjak*“, které bylo vydáváno za finanční podpory okupační správy, o čemž bosenští Chorvati i Srbové dobře věděli. Koncept „bosňáctví“ se příliš neujal, a tak se od něj postupně začalo upouštět, až byl ke konci 19. století zrušen úplně.⁸²

O jediný „bosenský národ“ používající jména „Bošnjaci“ případně „Bosanci“ se pokoušel již v 60. letech 19. století jeden z posledních tureckých správců Bosny Šerif Topolpaša. Tehdy idea ztroskotala kvůli silně konzervativnímu přístupu muslimské šlechty, která by v takovém případě musela přistoupit na politickou rovnoprávnost mezi všemi konfesijními skupinami, což odmítala.⁸³

Ke konci století se bosenské konfesijní komunity začaly stávat jednoznačnými národními skupinami, ač bylo jejich utváření komplikované kvůli bosenským specifickým, tedy geopolitické problematice a multikonfesijnímu charakteru Bosny, která tvořila pomyslnou kulturní hranici mezi „Západem“ a „Orientem“. To ovšem platí pouze pro bosenské Chorvaty a Srby. Většina bosenských Muslimů cítila, že s nimi sdílí některé základní charakteristiky své identity, avšak stále si silně zakládala na islámských náboženských a kulturních tradicích a modernímu evropskému národnostnímu sebeurčení se dlouho vyhýbala. Tento proces u nich začal až právě na přelomu století, kdy vznikly první muslimské spolky, které neřešily otázky pouze náboženské, ale také vzdělávací a výhledově i politické. Bosenští Chorvati i Srbové spatřovali v bosenských Muslimech svůj lid (islamizované Chorvaty, resp. Srby), přičemž se je snažili strhnout na svou stranu a Bosnu obě skupiny považovali za svou zem, která by eventuálně měla být připojena k jejich mateřskému státu.⁸⁴

---

⁸¹ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 304-305.

⁸² KOZÁK, Vratislav. *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*, s. 102.

⁸³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 66-67.

⁸⁴ Tamtéž, s. 82-83.

Občasně se vyskytovaly pokusy o násilné konverze k jiné víře, čímž se musely okupační úřady zabývat. Obecně se úředníci snažili o vyřešení takových případů nekonfliktním způsobem. Mnohdy však museli využít policejní intervence a udělit tresty ve formě odnětí svobody všem zúčastněným. Rakousko-uherské úřady v těchto sporech často znevýhodňovaly bosenské Srby.⁸⁵ Okupační správa už nemohla národnostní diverzitu zastírat, což dokládá i snaha bosenských konfesijních skupin o prosazení autonomie pro své církevní a školské instituce. Bosenští Srbové o ni usilovali v letech 1896-1905 formou petic, memorand zasílaných císaři, protesty apod.⁸⁶

Předcházela tomu snaha okupační vlády mít větší dohled nad těmito institucemi – roku 1892 bylo rozhodnuto, že na školách budou moct působit pouze učitelé se zvláštním certifikátem, který byl pochopitelně vydáván rakousko-uherskými úředníky. Hlavním důvodem byl oprávněný strach rakousko-uherské správy, že jsou tyto školy využívány Srby k rozdmýchávání nacionalistických nálad.⁸⁷

Podobnou snahu jako bosenští Srbové projevíli v letech 1899-1909 i Muslimové, kteří požadovali tzv. vakufsko-arijskou autonomii, tedy samosprávu pro muslimské církevní nadace a vzdělávací sdružení. Přestože se u obou skupin ve většině případů jednalo o náboženské záležitosti, obsahovaly v sobě už charakteristiky typické pro národnostní boje.⁸⁸ Absolutistická okupační správa, jež se spoléhala na policii, cenzuru a specifickou národnostní politiku, se snažila potlačovat jakékoliv tendence národního uvědomování bosenských Srbů a Chorvatů.⁸⁹

Na přelomu století o sobě v Bosně dali vědět také příslušníci českého národa, nikoliv však národnostními boji. Významně se totiž podíleli na rozvoji bosenského hospodářství, školství a kultury. V některých odvětvích patřili mezi místní průkopníky.⁹⁰

V roce 1903 došlo ke smrti „nekorunovaného vládce“ Bosny Benjamina Kállaye, jehož vláda byla v Bosně vnímána jako absolutistická, čímž došlo na okupovaném území i k určitému uvolnění poměrů. V rámci úřadu ministra financí ho nahradil diametrálně

---

⁸⁵ MALCOLM, Noel. *Bosnia: a short history*. New, updated ed. New York: New York University Press, 1996, s. 145-146. ISBN 0-8147-5561-5.

⁸⁶ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 304-305.

⁸⁷ KOZÁK, Vratislav. *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*, s. 103.

⁸⁸ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 304-305.

⁸⁹ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 83.

⁹⁰ Tamtéž, s. 81.

liberálnější István Burian, taktéž pocházející ze Zalitavska. Během jeho vlády došlo k rozkvětu kulturního a politického života, nárůstu počtu škol, novin, spolků a vzniku divadel či muzeí.⁹¹ S liberalizací poměrů došlo v roce 1906 také k omezení cenzury.⁹² Bosenští Srbové a Muslimové se dokonce dočkali kýžené autonomie pro své instituce. Společenské klima v Bosně mimo jiné umožnilo i vznik zárodků politických stran. Ty stály především na konfesijně-národních základech. Jmenujme například *Muslimskou národní organizaci* (MNO, 1906), *Srbskou národní organizaci* (SNO, 1907), *Srbskou národní samostatnou stranu* (SNSS, 1907), *Chorvatské národní společenství* (HNZ, 1908), *Muslimskou pokrokovou stranu* (MPS, 1908) či *Chorvatské katolické sdružení pro Bosnu a Hercegovinu* (1910). Zatímco chorvatské strany se vcelku pochopitelně stavěly za okupační režim Rakouska-Uherska, bosenští Srbové a Muslimové byli „na druhé straně barikády“ a vymezovali se vůči němu.⁹³

Metody a prostředky obou vládců se dramaticky lišily, v hlavním cíli Benjamina Kalláye ale jeho nástupce Burián nepolevil – totiž připravit ideální podmínky pro anexi⁹⁴ Bosny a Hercegoviny a její úplnou inkorporaci mezi korunní země Habsburků.⁹⁵

Za rakousko-uherské okupace zaznamenala Bosna a Hercegovina velký kulturní, civilizační i politický pokrok, pod nímž byla nepochybně podepsána státní správa a úředníci, kteří v jinak zaostalé zemi představovali hlavní pilíř evropské kultury. Na velkém vzestupu bylo i hospodářství celého regionu, na němž se podílel i obchod a některá průmyslová odvětví, díky přílivu kapitálu z celé monarchie. Největším problémem bylo, že si okupační správa a její úředníci mnohdy mysleli, že Bosna je jakousi rakouskou kolonií a podle toho se také chovali – správa chtěla vtisknout svůj ráz úplně všemu a také se chtěla podílet na veškerých aspektech tamního života.⁹⁶

---

⁹¹ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 305.

⁹² HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 83.

⁹³ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 305.

⁹⁴ Anexe (z latinského ad-nectere = připojovat) znamená trvalé připojení cizího státního útvaru k jinému státnímu celku.

⁹⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 108.

⁹⁶ KOZÁK, Vratislav. *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*, s. 103-104.

3.2 Anexe Bosny a její správa po roce 1908

3.2.1 Příprava anexe

Ačkoliv byla anexe Bosny a Hercegoviny provedena bezmála po třiceti letech od začátku okupační správy, nebylo to ani zdaleka poprvé, kdy Vídeň takový tah zvažovala. Ve skutečnosti na ni pomýšlela od samého začátku okupace a stala se jejím primárním cílem v zahraniční politice, zatímco na mezinárodní scéně jasně a zřetelně akcentovala dočasný charakter okupace. Rakousko-Uhersko bylo v minulosti k realizaci anexe nejbližší v roce 1882, přesněji krátce poté, co bylo potlačeno hercegovské povstání, kdy panovaly podle tehdejších ministrů zahraničí a financí nejlepší podmínky pro její provedení. Někteří historici tvrdí, že v této době by anexe byla nejméně problematická. Avšak konflikty mezi rakouskou a uherskou vládou, především o způsob rozdělení Bosny a Hercegoviny, kdy zalitavší politici požadovali připojení oblasti kolem Banja Luky a Bihaće⁹⁷, celou situaci značně komplikovaly. Dělení území Bosny mezi jednotlivé části monarchie však nepřipadalo v úvahu, jelikož se proti němu vyslovil sám císař František Josef I., a anexe tak byla prozatím odložena.⁹⁸

Navzdory tomu, že po přelomu století došlo ke vzniku několika národních politických hnutí, nelze mluvit v rámci bosenské společnosti o politickém životě v pravém slova smyslu, jelikož zde pro něj neexistovaly vhodné podmínky, ať už šlo o okupační situaci či absenci ústavy. Definitivní řešení státoprávní situace v Bosně bylo nevyhnutelné, o čemž Vídeň dobře věděla. O anekční otázce se v rámci nejvyšších kruhů monarchie začalo diskutovat v roce 1907. Úřad ministra financí tehdy zastával Alois Lexa von Aehrenthal, jenž si přál pozvednout význam Rakouska-Uherska na mezinárodním poli. S možností anexe poprvé vystoupil v prosinci roku 1907 na zasedání rakousko-uherské vlády. Stejně jako před počátkem okupace Bosny našla habsburská monarchie spojence v záležitosti anexe Bosny a Hercegoviny v carském Rusku, jehož ministr zahraničí Alexandr Petrovič Izvolskij vyjádřil v červenci 1908 faktickou podporu Aehrenthalově ideji anexe výměnou za strategickou podporu volné plavbě ruských jednotek černomořskými úžinami.⁹⁹

V létě téhož roku se věci daly do pohybu, když v osmanské říši proběhla tzv. mladoturecká revoluce vedená radikálními nacionalisty, kteří se dostali k moci a ihned

---

⁹⁷ Tato oblast byla v osmanských dobách označována na rakouských mapách jako tzv. Chorvatské Turecko.

⁹⁸ HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 81.

⁹⁹ Tamtéž, s. 123-124.

obnovili ústavu z roku 1876. Rakousko-Uhersko pochopitelně tížily obavy z toho, aby se prosazování politických svobod nedostalo k bosenským Muslimům, jelikož ti si byli velmi dobře vědomi faktu, že z formálního hlediska jejich země nadále náležela k osmanské říši.¹⁰⁰ Dokonce se mezi nimi vyskytl požadavek na vypsání voleb a Vídní reálně hrozilo, že by se část obyvatelstva mohla vyslovit pro připojení k osmanské říši, přičemž musela zároveň pozorně sledovat kroky bosenských Srbů podporovaných z Bělehradu.¹⁰¹

Anexe byla s důrazem na její rychlé uskutečnění projednávána na zasedání rakousko-uherské vlády 19. srpna 1908, kde opět vyšly najevo rozdílné pohledy obou částí monarchie na bosenskou otázku. Předseda uherské vlády Sándor Wekerle chtěl anexi realizovat s ohledem na dualistické pojetí monarchie a argumentoval především historickým právem uherské Koruny sv. Štěpána na Bosnu, které zpochybnil rakouský premiér Max Wladimir von Beck, jenž také poznamenal, že pro získání Bosny byly z rakouské strany vynaloženy obrovské náklady (nejednalo se pouze o finanční náklady, ale také například o ztracené životy vojáků v okupačním tažení) a eventuální připojení anektovaného území k Uhrám by výrazně změnilo rovnováhu sil uvnitř říše. Ministr financí Burián akcentoval naléhavost situace, protože z Turecka hrozil potenciální požadavek na Bosnu, a tak bylo ministerstvo zahraničí pověřeno diplomatickou přípravou připojení okupovaného území (o těchto záměrech bylo okrajově v minulosti informováno pouze Německo a Rusko).

V rámci přípravy legalizace anexe se dokonce vídeňský advokát dr. Berthold Krasa tajně setkával s předáky bosenské opozice ve snaze přesvědčit je, aby oni sami přišli do Vídně s návrhem připojení a žádostí o vydání ústavy. O tomto pokusu inscenace, který skončil neúspěchem, nevěděl ani ministr financí, jenž věc nechal prověřit.¹⁰² Rakousko-Uhersko postupně posilovalo počty armádních a policejních příslušníků v Bosně. Bosenští Srbové a Muslimové tyto změny vnímali jako podezřelé, a proto vydali 7. září 1908 memorandum adresované ministru financí Buriánovi, jehož obsahem byl požadavek o urychlené vydání ústavy pro obyvatele Bosny a Hercegoviny a zachování současného státoprávního zřízení. Z dikce navíc vyplývalo, že v potenciálních východiscích opozičních politiků figurovala také varianta autonomní Bosny v rámci osmanské říše.¹⁰³

---

¹⁰⁰ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 305.

¹⁰¹ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 313.

¹⁰² HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 124-125.

¹⁰³ Tamtéž, s. 126.

K tomuto postoji motivovalo bosenské Srby přesvědčení, že osmanská říše je slabší mocností, než jakou je Rakousko-Uhersko, a v rámci ní by tak unifikace s nezávislým Srbskem představovala v budoucnu jednodušší cestu.¹⁰⁴ Jedinou složkou obyvatelstva, která stála za záměry habsburské monarchie, byli Chorvaté v čele s *Chorvatským národním společenstvím* a nepočtená *Srbská národní samostatná strana*, jejichž zástupci se 4. září 1908 sešli s ministrem Buriánem, kdy zdůrazňovali nebezpečnost možné turecké ústavy v Bosně jak pro zemi samotnou, tak pro zájmy monarchie. Požadovali vlastní zemský sněm a připojení Bosny a Hercegoviny k Rakousku-Uhersku ve formě kondominia, tedy územního celku, který by obě části monarchie spravovaly společně.¹⁰⁵ Kondominium pro rakousko-uherské úřady představovalo kompromis, který by alespoň částečně vyřešil neutichající spory o bosenské území mezi Předlitavskem a Zalitavskem.

3.2.2 Reakce domácí a mezinárodní politické scény

V Buchlovicích na Moravě se 15.–16. září 1908 konala schůze ministrů Aehrenthala, který v této době zastával post ministra zahraničí, a jeho ruského protějška Izvolského. Ten opět potvrdil souhlasné stanovisko k rakouské anexi Bosny, avšak nebylo mu sděleno konkrétní datum jejího provedení – Aehrenthal pouze naznačil, že by se mohla uskutečnit už v průběhu října téhož roku. V mezidobě však rakousko-uherská úředníka finalizovali text císařova prohlášení k anexi.¹⁰⁶

Dne 6. října 1908 došlo k oficiálnímu vyhlášení anexe. Bosna byla skutečně do monarchie začleněna jako třetí samostatná část nespádající mezi předlitavské, ani zalitavské země.¹⁰⁷ Prohlášení rakouského císaře a krále Františka Josefa I. bylo uveřejněno přibližně na 6 200 plakátech rozvěšených po celé Bosně a Hercegovině, v nichž jako hlavní důvod anexe uvedl potřebu zavedení ústavy, a tedy i potřebu změny státoprávního zřízení. Nezapomněl ani na zdůraznění historických vazeb uherské koruny, jež byly umocněny tím, že proklamace byla datována z Budapešti. Garantovala také rovnost náboženství, rovné postavení před zákonem a ochranu všech konfesijních skupin, jazyků i národů.¹⁰⁸

Anexe však nebyla nikým odsouhlasena a byla velkým šokem pro celou mezinárodní politiku. Informovány nebyly ani velmoci, které Rakousku-Uhersku předaly mandát

---

¹⁰⁴ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 306.

¹⁰⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 127.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 127.

¹⁰⁷ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 313.

¹⁰⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 128.

k okupaci v roce 1878. Celá situace tak pochopitelně vyústila v silně napjatý stav, který otrásl celou Evropou. Toto období je známé taktéž jako Anekční krize či Bosenská krize.

Ke kritikům anexe patřil i první československý prezident, toho času poslanec říšské rady Předlitavska, Tomáš Garrigue Masaryk. K pochybnému a očividně vykonstruovanému oficiálnímu důvodu anexe se vyjádřil takto: „*Žádal jsem pro Bosnu a Hercegovinu v delegacích r. 1892 autonomii a dovolával se tenkrát fakta, že rakousko-uherská vláda zabraným zemím autonomii slavnostně přislíbila. Roku 1881 byli zemští medžlisové jmenováni, svoláni ovšem nebyli, ale najisto jest tím podán důkaz, že konstituce v Bosně a Hercegovině byla možná bez anexe ... Právně v Turecku konstituce platí od r. 1876, Rakousko-Uhersko mohlo na tomto základě konstituci zavést dávno.*“¹⁰⁹

Masaryk nebyl mezi tehdejšími českými politiky svým postojem k anexi výjimkou, většina z nich způsob jejího provedení odsoudila, proti samotnému aktu však nic nenamítala. Češi totiž uvítali posílení slovanského živlu v rámci celého Rakouska-Uherska a vyhlíželi větší možnosti pro uplatnění českého zboží a kapitálu na Balkáně. Během anekční krize, kdy hrozil válečný konflikt zejména se Srbskem, se v několika českých městech konaly dokonce protiválečné schůze a protesty.¹¹⁰

Nepochybně největší pozdvižení vyvolaly rakouské kroky v Turecku, sousedním Srbsku, kde od roku 1903 fungovala protirakousky orientovaná vláda, a u jeho hlavního spojence Ruska, které bylo členem tzv. Dohody – vojenského bloku Velké Británie, Francie a Ruska. Ten představoval hlavní protiváhu Trojspolku, tedy alianci vzniklé již roku 1882 mezi Německem, Rakouskem-Uherskem a Itálií.¹¹¹ Francie a Velká Británie sice ostře protestovaly proti tomu, jak byla anexe provedena, nicméně si taktéž nepřály větší eskalaci konfliktu. Německo navíc pevně stálo za svým středoevropským spojencem.¹¹²

V průběhu anekční krize Rakousku reálně hrozil vznik válečného konfliktu, a to především ze srbské strany. Z této krize ho dostalo až Německo, které Rakousku vypomohlo sjednat smlouvu s Tureckem, v níž se habsburská monarchie zavázala k vyplacení odstupného za Bosnu a Hercegovinu ve výši 2,5 milionů turecký lir (zhruba 50 milionů rakousko-uherských korun), a zároveň musela stáhnout své vojenské garnizony

---

¹⁰⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rakouská zahraniční politika a diplomacie: annexe a zahraniční politika, zejména na Balkáně: Bosna a Hercegovina: nedostatky rakouské diplomacie: falšování bělehradského vyslanectví* : Hr. Aehrenthal a falšovací soustava zahraničního úřadu, s. 7.

¹¹⁰ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 84.

¹¹¹ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 314.

¹¹² HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 133.

z Novopazarského sandžaku. Berlín se zasloužil také o potlačení srbských tendencí, když zaslal tvrdé ultimátum Rusku, které na konflikt většího rozměru ještě zdaleka nebylo připraveno. Proto svému balkánskému spojenci doporučilo smířit se se situací a Srbsko muselo 31. března 1909 anexi uzнат, přičemž bylo donuceno vydat prohlášení, že anexi Bosny a Hercegoviny „nebyla dotčena jeho práva“. Krátce poté uznala anexi i Černá Hora, a to 5. dubna 1909.¹¹³

Formálním odůvodněním anexe ze strany Rakouska-Uherska bylo také zabezpečení území Bosny a Hercegoviny před srbskou agresí. Dezinformační kampaň vedená vládou vyústila v „odhalení“ spiknutí několika Chorvatů a Srbů, kteří měli připravovat připojení Bosny k Srbsku, a tím dát základ k možnému vzniku velkého státu sjednocujícího všechny jihoslovanské národy, přičemž v srpnu 1908 bylo zatčeno 53 osob. Průběh procesu vzbuzoval silné pochybnosti o své důvěryhodnosti a oprávněnosti. Soud skončil 5. října 1909 a celkově bylo obviněno 33 osob. Rakousko-Uhersko si od závěrů procesu slibovalo, že dojde k legitimizaci anexe a rozbití chorvatsko-srbské koalice v Chorvatsku a Dalmácii. Výsledkem byl především skandál pro pověst právního státu, za nějž bylo Rakousko-Uhersko do této doby vcelku oprávněně považováno. Odsouzení se stali hrdiny a ve vězení představovali větší nebezpečí než na svobodě.¹¹⁴

Pozitivních ohlasů v reakci na připojení Bosny a Hercegoviny nebylo mnoho, avšak ve vedlejším Chorvatsku převažovaly. Většina veřejnosti si přála sjednocení s bosenským územím, které obývali i etničtí Chorvaté, a vzkřísila se i naděje na trialistické uspořádání habsburské monarchie, v níž by chorvatský národ figuroval v hlavní roli vedle Rakouska a Uherska. S podporou Chorvatů při anexi se v rámci monarchie počítalo, avšak jejich političtí předáci namítali, že se připojení mělo odůvodnit chorvatským historickým právem. Kladné reakce nakonec převládaly, jelikož chorvatští politici v existenci svého státu v rámci habsburské monarchie momentálně spatřovali lepší podmínky pro vývoj Jihoslovanů, než jaké by našli v koexistenci s ostatními balkánskými státy. V říjnu 1908 zavítalo do Vídně dokonce několik delegací bosenských Chorvatů, kteří císaři osobně děkovali. Trialistická koncepce, i přes svou silnou podporu mezi konzervativními jihoslovanskými kruhy, se ukázala jako nereálná především kvůli námitkám Uherska – to odmítalo dělitelnost zemí Koruny sv. Štěpána, a tudíž i odtržení jakéhokoli jihoslovanského státního útvaru, jímž by se uherské území zmenšilo a nezahrnovalo by přístup k moři. Trialismus by navíc vyvolal

---

¹¹³ Tamtéž, s. 129.

¹¹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 314-315.

vlnu nevole u ostatních národů žijících v Rakousku-Uhersku, a to především u Čechů a Poláků, kteří by se ihned začali dovolávat svých politických práv a nároku na sebeurčení. V proklamaci o anexi se navíc i sám František Josef I. prezentoval jako věrný stoupenec dualistického uspořádání monarchie.¹¹⁵

V průběhu podzimu 1908 navštívily Vídeň i bosenští Srbové a Muslimové, aby vzdali hold císaři. Za Srby to byla skupina politiků soustředěná kolem Dr. Lazara Dimitrijeviće, za Muslimy skupina vedena sarajevským starostou Esadem Kulovićem z *Muslimské pokrokové strany*. Je však důležité si uvědomit, že tyto skupiny nereprezentovaly většinový názor bosenských Srbů či Muslimů, kteří ke svým podmanitelům nechovali vzhledem ke svému náboženství a rozdílným politickým cílům přílišné sympatie. U bosenských delegací se jednalo převážně o malé skupiny, které byly loajální vůči císaři i v době okupace, jejichž existence byla na přítomnosti habsburské monarchie téměř závislá.¹¹⁶

Rakousko-uherské úřady očekávaly, že největší odpor bude kladen bosenskými Srby, ti však akt anexe přijali relativně klidně. Sice proti ní do ledna 1909 protestovalo vedení *Srbské národní organizace* na půdě několika evropských velmocí, avšak bylo evidentní, že své kroky konzultovalo s Bělehradem, tudíž po srbském uznání anexe se SNO smířila se svou rolí a 3. května 1909 dala ve Vídni najevo svou oddanost dynastii a ochotu spolupracovat na chystané ústavě pro Bosnu. V létě roku 1909 si dala za svůj hlavní cíl „prosazení samosprávné Bosny a Hercegoviny za pomoci bosenského parlamentu“. Nejhůře se s událostmi roku 1908 smiřovali bosenští Muslimové, jimž v létě téhož roku vysvitla naděje na opětovný život v rámci osmanské říše, s níž se cítili spjatí. Stejně jako předáci SNO se připojili k protestům a snažili se apelovat na evropské velmoci, aby zvrátili rakousko-uherské kroky, avšak se stejným výsledkem.¹¹⁷ Je potřeba si uvědomit, že anexe znamenala konec čtyřsetleté sultánovy suverenity, a právě proto byl tento krok bosenskými Muslimy vnímán negativně. Jejich nelibý postoj byl evidentní i tím, že i po konci anekční krize odmítali jakoukoliv kooperaci s vídeňskými orgány. Vedení *Muslimské národní organizace* začalo spolupracovat s rakouskými orgány až počátkem roku 1910, kdy si ho rakousko-uherská správa naklonila udělením autonomie ve správě islámských

---

¹¹⁵ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 129-132.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 132-133.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 133-135

náboženských a vzdělávacích institucí. V únoru téhož roku nakonec i oni vyjádřili oddanost dynastii, resp. monarchii, a tím de facto přistoupili na anexi Bosny.¹¹⁸

3.2.3 Bosenská ústava

Dlouho očekávaná ústava byla císařem Františkem Josefem I. podepsána 17. února 1910 a Bosně tak byl udělen zemský statut, jenž ji oficiálně integroval mezi korunní země Habsburků. K slavnostnímu vyhlášení ústavy došlo o tři dny později, tedy 20. února 1910, a to ve velké dvoraně budovy zemské vlády v Sarajevu. Ústava sice počítala se zřízením zemského sněmu (tzv. saboru) v Sarajevu, jenž se měl podílet na správě Bosny a do nějž se volili zástupci bosenského lidu, nicméně jeho kompetence byly značně omezené. Neměl plnou zákonodárnou moc a připomínal spíše poradní orgán, který se jen nepatrně podílel na chodu země – hlavní správní moc zůstávala v rukách zemské vlády, která byla nadále odpovědná pouze rakousko-uherskému ministerstvu financí. Aby toho nebylo málo, než došlo k projednávání nějakého zákona, musel být nejdříve „předjednán“ a zpětně také odsouhlasen rakouskou a uherskou vládou. Zastoupení v saboru vycházelo z konfesijního složení bosenské populace – 24 mandátů bylo vyčleněno bosenským Muslimům, 31 pravoslavným bosenským Srbům a 16 katolickým bosenským Chorvatům, 72. poslanec zastupoval bosenské Židy. Dalšími členy bylo také 20 virilistů, mezi nimiž byli vysocí státní úředníci a zástupci církví, jež byli jmenováni zemskou vládou.¹¹⁹

Výsledkem byla politická roztržičnost – zájmy jednotlivých skupin byly až příliš odlišné na to, aby došly k názorové shodě.¹²⁰ Ač se na počátku působení saboru snažily o spolupráci, zejména v otázce revize ústavy, jednota se brzy vytratila.¹²¹ Snaha rakousko-uherské vlády vytvořit sněm, kterým bude snadno manipulovat ku svému prospěchu, je nejen z dnešního pohledu očividná. Ať už byly záměry a důsledky jakékoliv, zřízení zemského sněmu umožnilo bosenskému obyvatelstvu další rozvoj politického života, kdy mohlo alespoň zdánlivě participovat na osudu své země, ač to reálné pravomoci zemského sněmu příliš neumožňovaly.

Ze státoprávního hlediska se však po vydání ústavy mnoho nezměnilo, kromě úplné integrace do habsburské monarchie. Stále však v Bosně fungoval jiný politický a právní

---

¹¹⁸ Tamtéž, s. 135.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 135-137.

¹²⁰ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 306.

¹²¹ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 143.

system než ve zbytku říše a bosensko-hercegovští zemští příslušníci nadále neměli úplná občanská práva srovnatelná s ostatními národy uvnitř Rakouska-Uherska.¹²² Stejně tak Bosňané neměli své zástupce v rakousko-uherských delegacích, což znamenalo, že se nemohli podílet na rozhodnutích ovlivňující chod celé říše. Poslanec Tomáš Garrigue Masaryk se k této problematice vyjádřil následovně:

*„Vidíme to přece v praxi, že my zde, třeba jen jako poradný sbor, máme jednat bez přítomnosti těch, o nichž se radíme a rozhodujeme. A jestliže bylo řečeno, že anexe bylo zapotřebí, aby bylo zjednáno jasné postavení zemí, tož se ptám: Jest postavení těchto zemí jasné, určité? Nepotřebuji dáti odpověď. A jistě musí být úsilím vlády, analogicky jako jest to asi s říšskými zeměmi v Německu, aby byl zemi zajištěn v delegacích určitý způsob zastoupení.“*¹²³ V tomto směru se však v blízké budoucnosti nic nezměnilo, a tak rozhodování o osudu bosenského obyvatelstva připomíná formu „o nás bez nás“.

Co se týče činnosti saboru, shodl se pouze v jediné významnější záležitosti, a to roku 1911 přijetím zákona, který rozhodl o fakultativním výkupu kmetů, závislých bosenských rolníků (z drtivé většiny mezi ně patřili bosenští Srbové), za podpory státu a bank.¹²⁴ V roce 1910 byl rozdíl mezi počtem venkovské a měšťanské populace vsutku markantní – zatímco venkované čítali 1 606 862, ve městech žilo 264 754 obyvatel. Banky ale příliš velký zájem neprojevovaly, a pro rolníky tak částka k odškodnění majitelů půdy představovala ve většině případů naprosto nedosažitelnou sumu.¹²⁵ Možnosti „vykoupit se“ do roku 1914 využilo pouhých 20 % kmetů.¹²⁶ Postavení rolnictva se tímto krokem evidentně nevylepšílo a zůstávalo nadále nevyřešenou problematikou.

3.2.4 Radikalizace poměrů v posledních letech habsburské správy

V posledních letech rakousko-uherské správy v Bosně se společenská atmosféra začala zhoršovat. Už v době před anexí totiž do Bosny ze Srbska a Černé Hory přicházelo množství srbských aktivistů, aby mezi pravoslavným obyvatelstvem rozdmýchávali protihabsburské nálady. Správní orgány se navíc nedokázaly vyrovnat s politickou

---

¹²² HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*, s. 53.

¹²³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rakouská zahraniční politika a diplomacie: annexe a zahraniční politika, zejména na Balkáně: Bosna a Hercegovina: nedostatky rakouské diplomacie: falšování bělehradského vyslanectví : Hr. Aehrenthal a falšovací soustava zahraničního úřadu*, s. 42.

¹²⁴ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 308.

¹²⁵ LOVRENOVIĆ, Ivan. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*, s. 139.

¹²⁶ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 308.

radikalizací Jihoslovanů (přítomnost jihoslovanské ideje a snahy Chorvatů a Srbů o spolupráci) a místo toho, aby sáhly k postupnému uvolňování poměrů, se uchýlily k represivní strategii za pomoci policie i celého byrokratického aparátu.¹²⁷ To pochopitelně přispívalo k celkovému zhoršení pověsti rakousko-uherské správy mezi domácím obyvatelstvem, a ještě dalšímu vyhrocování již nestabilní situace.

Nacionalistické radikalizační tendence zasáhly zejména místní omladinu. Nadchnutí pro jihoslovanskou ideu bylo veliké, což dokazovaly až teroristické metody, které stoupenci ideje používali. První výstrahou pro správní orgány byl pokus studenta Bogdana Žerjaviće z řad bosenských Srbů o atentát na zemského náčelníka Marijana Varešanina v den, kdy se slavnostně otevíral bosenský sabor, tedy 15. června 1910.¹²⁸ Jeho pokus byl sice neúspěšný a skončil Žerjavićovou sebevraždou, ale atentátník se stal vzorem pro mladé nacionální aktivisty v zemi, a to především pro členy hnutí „Mladá Bosna“, které sdružovalo studentskou i dělnickou mládež bez ohledu na náboženské vyznání a byly v ní zastoupeny všechny bosenské národnosti. Mladá Bosna byla v kontaktu s militantními nacionalistickými organizacemi v Srbsku a podobnými radikálními skupinami v Chorvatsku i Slovinsku.¹²⁹ Je tak evidentní, že koncept jihoslovanské sounáležitosti nacházel čím dál tím více příznivců, a to napříč celým regionem.

Mezi lety 1912-1913 navíc proběhly balkánské války, v jejichž důsledku došlo ke vzniku nezávislé Albánie a územním ziskům Bulharska, Černé Hory, Srbska i Řecka, což primárně znamenalo vytlačení osmanské říše z balkánského prostoru. V Evropě, resp. na Balkáně jí zůstala pouze východní Thrákie, kde se současně nacházelo její nejvýznamnější město – Istanbul. Úspěchy královského Srbska výraznou měrou přispěly k další radikalizaci bosenských Srbů. Vypuzení osmanské říše z Balkánu pro mnoho Slovanů v regionu implikovalo myšlenku, že i druhá z „cizích“ mocností vládnuocí v jihoslovanském prostoru, tedy habsburská monarchie, by mohla být též poražena a následně vytlačena.¹³⁰ Zatímco v první balkánské válce se místním státům podařilo společným úsilím zničit poslední fragmenty osmanské moci v regionu, ve druhé se už naplno projevovaly individuální národní zájmy každého ze zúčastněných států, což nutně

---

¹²⁷ Tamtéž, s. 308.

¹²⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*, s. 54.

¹²⁹ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 308.

¹³⁰ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 149-150.

znamenal konflikt mezi nimi samými.¹³¹ Vypuzení Turků tedy znamenalo i ztrátu společných zájmů.¹³² Po vítězství v těchto válkách začala srbská společnost nabývat přesvědčení, že ke sjednocení jihoslovanských národů by mohlo dojít právě pod záštitou Srbska, přičemž by v nově vzniklém státě mělo vedoucí úlohu.¹³³

Rakousko-Uhersko bylo ze sledu těchto událostí pochopitelně konsternováno. V obavách z možného konfliktu proto neustále posilovalo stav svých vojenských jednotek na hranicích se Srbskem a Černou Horou. Na červen roku 1914 byly naplánovány velké manévry rakousko-uherské armády, kterých se měl zúčastnit také následník trůnu František Ferdinand d'Este, jehož členové radikální skupiny Mladá Bosna vnímali jako představitele militantních kruhů Rakouska-Uherska a jednoho z hlavních protivníků jihoslovanských snah.¹³⁴ Výběr data, 28. června 1914, byl bosenskou mládeží chápán jako silně pobuřující provokace rakousko-uherských úřadů, jelikož se jedná o výročí nechvalně známé bitvy na Kosově poli¹³⁵, která je Srby vnímána jako největší tragédie v národních dějinách.

Právě v tento den došlo k události, která v konečném důsledku otřásla celým světem. V Sarajevu byl na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este spáchán atentát, za nímž stál Gavrilo Princip z Mladé Bosny, která byla v kontaktu se srbskou organizací Černá ruka. Ta již na přelomu roku 1913-1914 záměrně podněcovala bosenské Srby skrze svou propagandu k diverzní činnosti vůči rakousko-uherským správním orgánům a v této záležitosti zajistila členům Mladé Bosny přístup ke zbraním.¹³⁶ V Srbsku byla navíc napojena na armádní kruhy a srbskou tajnou službu.¹³⁷ V Bosně zavládla napjatá atmosféra. Muslimští a chorvatští konzervativci označili jako viníky Srby, načež v dalších

---

¹³¹ První balkánská válka se odehrávala od 8. října 1912 do 5. května 1913, kdy byla podepsána mírová dohoda v Londýně. Proti osmanské říši se postavila vojensko-politická aliance nazvaná Balkánský svaz, která byla tvořena Bulharskem, Srbskem, Černou Horou a Řeckem. Po vítězství svazu vypukla dne 29. června 1913 druhá balkánská válka, v níž bojovalo samotné Bulharsko proti sjednoceným silám Srbska, Řecka, Černé Hory, Rumunska, a nakonec i osmanské říše. Hlavním předmětem sporu vedoucí k druhé válce bylo územní rozdělení Makedonie mezi vítěznými státy, které se Bulharsku nezdálo spravedlivé. Válku ukončila mírová smlouva podepsaná v Bukurešti dne 10. srpna 1913. Bulharsko ztratilo většinu nabytých území z první balkánské války, Srbsko pak získalo většinu Makedonie, severní polovinu Novopazarského sandžaku a také Kosovo. Více k problematice: RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 321-334.

¹³² RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 339.

¹³³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*, s. 54.

¹³⁴ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 156.

¹³⁵ Bitva na Kosově poli se dle gregoriánského kalendáře odehrála dne 28. června 1389 mezi Srbskem s pomocnými křesťanskými oddíly a osmanskou říší. V jejím dlouhodobém důsledku se Srbsko stalo tureckým vazalským knížectvím a Osmanům se otevřela cesta do centra Evropy. V Srbsku je tato událost chápána jako největší národní katastrofa.

¹³⁶ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 308-309.

¹³⁷ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 339.

dnech docházelo k útokům nejnižších vrstev společnosti na bosenské Srby, kterým byl mnohdy drancován majetek.¹³⁸ Gavrilo Princip byl vězněn také v Česku, konkrétně ve vězeňské pevnosti Terezín, kde v dubnu roku 1918 zemřel na tuberkulózu.¹³⁹

Vídeň sice zpočátku podezírala i oficiální srbské orgány ze spoluúčasti na atentátu, avšak vyšetřování jejich vinu nepotvrdilo. Rakousko-Uhersko chtělo tohoto činu využít k upevnění svého mocenského postavení na Balkáně. Ujistilo se, že se může opřít o podporu Německa a zaslalo do Bělehradu tvrdé desetibodové ultimátum. Přestože bylo Srbsko ochotno vyhovět devíti bodům, jelikož po nedávných balkánských válkách chtělo konsolidovat své síly a bylo mu Petrohradem doporučeno vyjít rakouským nárokům vstříc, nebyla Vídeň s odpovědí spokojena a 28. července 1914 vyhlásil František Josef I. Srbsku válku.¹⁴⁰ Tento akt byl následován aktivací spojeneckých dohod (Dohoda, Trojspolek), které tehdy byly mezi mocnostmi uzavřeny a konflikt tak přerostl ve čtyři roky trvající světovou válku – masový konflikt, jaký v dějinách doposud neměl obdoby. Je třeba zdůraznit, že samotný atentát nebyl důvodem vypuknutí první světové války, nýbrž jen jakousi jiskrou, která uvedla v konflikt nahromaděné politické napětí nejen na Balkáně, ale i v celé Evropě.¹⁴¹

Forma správy Bosny a Hercegoviny se po anexi tedy příliš nezměnila. Rakousko-uherské orgány měly i přes vznik sarajevského zemského sněmu nadále rozhodující moc. Lze říci, že sabor vznikl jen „na oko“, jelikož jeho kompetence byly značně omezené, a i k projednání nějaké záležitosti potřeboval souhlas zemské vlády a rakousko-uherského ministerstva financí. Je možné, že i kdyby tyto kompetence měl, nebyl by v mnoha případech schopen dojít nutného konsensu vzhledem k jeho záměrně roztržitému konfesijně-národnostnímu charakteru, a tudíž i rozdílným politickým zájmům jednotlivých skupin. Z bosenské zemské ústavy se dá vyvodit, že Rakousko-Uhersko chtělo zachovat dosavadní poměr sil v Bosně. I přes represivní snahy správních orgánů se nepodařilo umírnit jihoslovanský živel a nacionální tendence v tomto období gradovaly. Nakonec se jihoslovanský nacionalismus společně s rakousko-uherskou touhou po upevnění svého mocenského postavení na Balkáně svým dílem zasadily o vypuknutí první světové války,

---

¹³⁸ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 308-309.

¹³⁹ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 85.

¹⁴⁰ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 155-158.

¹⁴¹ STARČEVIĆ, Veselin a Václav ŽÁČEK. *Dějiny Jugoslávie*, s. 368.

která svými důsledky vedla k „osvobození“ Bosny od vlády cizí mocnosti i ke konečnému pádu habsburské monarchie.

4 Češi ve správním aparátu pro Bosnu a Hercegovinu

4.1 Státní úřednictvo a jeho hierarchizace

Státní úředníci tvořili v habsburské říši 19. a 20. století velice specifickou a do jisté míry uzavřenou složku společnosti. Zásadně se podíleli na správě státu a jejich rozhodnutí ovlivňovala i toho úplně posledního občana v říši. V ideální představě by měl být úředník naprosto nestranný, oproštěn od svých osobních zájmů a jednat pouze v souladu s vůlí císaře a lidu. V takovém případě by úředník byl také všeobecně akceptovanou, nezpochybnitelnou postavou. V průběhu 19. století, s postupnou emancipací, institucionalizací a nacionalizací společnosti se těmto ideálům začala osoba úředníka více a více vzdalovat. Pověst úředníků se začala otrásat a jejich privilegované postavení a rozsah moci začaly být terčem kritiky ze strany politiků, novinářů i běžných občanů. I kvůli tomu slovo „byrokracie“ (vláda úřednictva) samo o sobě získalo pejorativní nádech. Jedním z charakteristických rysů úřednictva je, že je vnímáno jako celek, nikoli jako soubor individualit.¹⁴² To se nejvíce odráželo právě v jeho kritice. Se zmíněnou proměnou společnosti v průběhu 19. století rostla potřeba nových sil ve správním aparátu a počet úředníků se neustále zvyšoval. Jejich „zlatý věk“ přišel s vládou císaře Františka Josefa I.¹⁴³

Státní služba svým zaměstnancům na jedné straně přinášela jistou sociální prestiž a existenční výhody (např. garantovanou definitivu). Za tradiční a nejviditelnější formu úřednického privilegia byla považována také uniforma, kterou byli povinni nosit od roku 1814.¹⁴⁴ Na druhé straně se služba pojila s velmi striktními předpisy, které úředníkům svazovaly ruce i v mimoslužebním životě, příliš vzdálenými příznivými kariérními zlomy a antipatiemi běžného obyvatelstva vůči úřednickému stavu, a to zejména v době nacionálních vášní. Ač k nacionalizaci správy nedošlo, časem se podvědomá loajalita úředníků vůči národu začala projevovat. Češi o státní službu zpočátku zájem příliš nejevili. Změna nastala v 80. letech 19. století, kdy byla ve prospěch češtiny upravena pravidla pro vyřizování úředních akt.¹⁴⁵

---

¹⁴² VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 7-8.

¹⁴³ Tamtéž, s. 45.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 121-124.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 46-47.

Rakousko-uherské úřednictvo působící ve správních složkách státu lze rozdělit do těchto čtyř základních skupin¹⁴⁶:

1. zaměstnanci společné c. a k.¹⁴⁷ správy
2. zaměstnanci rakouské správy
3. zaměstnanci uherské správy
4. **zaměstnanci v Bosně a Hercegovině, oficiálně spadající pod společné ministerstvo financí**

Hierarchicky lze úředníky rozdělit na nižší a vyšší úřednictvo. Hranici mezi nimi určovalo především absolvování vysokoškolského vzdělání.¹⁴⁸ Studium bylo však velice nákladné, vyžadovalo finanční podporu ze strany rodiny a nemohl si ho ani zdaleka každý dovolit.¹⁴⁹ Hlavní výkonnou složkou byrokratického aparátu bylo vyšší, konceptní úřednictvo, které tvořilo jeho hlavní páteř. Nejčastěji tyto pozice obsazovali absolventi právnických univerzit (absolventi ostatních univerzit jako např. lékaři byli přijímáni již méně). Nižší úřednictvo představovalo pomocný a kancelářský personál, přičemž bylo převážně složeno ze středoškolsky vzdělaného obyvatelstva. Existovalo také kompetenční hledisko, jež dělilo úředníky na vyšší, střední a nižší (subalterní), za něž byli považováni všichni od IX. hodnostní třídy s výjimkou konceptních úředníků, kteří byli vysokoškolsky vzdělaní.¹⁵⁰ Ti se dělili pouze na vyšší a nižší úředníky, přičemž hranici mezi nimi určovalo pomezí VII. a VIII. hodnostní třídy. Této hierarchii mělo také odpovídat platové ohodnocení dle jednotlivých hodnostních tříd, které bylo předem dané fixními tabulkovými platy. Na povýšení čekali úředníci dlouho, jelikož počet systematizovaných míst s vyššími hodnostmi ubýval. Hodnostních tříd bylo od roku 1873 celkem jedenáct.¹⁵¹

Právě striktní hierarchizace zásadně určovala životní úroveň úředníků, a to nejen v Bosně. Co se týče úrovně či kvality života, je třeba rozlišovat mezi nižším a vyšším úřednictvem, jelikož jejich životní podmínky se naprosto dramaticky odlišovaly, což bude později podrobněji rozvedeno.

---

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 48.

¹⁴⁷ Zkratka c. a k. (císařský a královský) se používala pro označení společných rakousko-uherských orgánů. Naproti tomu c. k. (císařsko-královský) označovalo orgány pouze v rakouské (předlitavské) části monarchie.

¹⁴⁸ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 48.

¹⁴⁹ ŽUPANIČ, Jan, Václav HORČIČKA a Hana KRÁLOVÁ. *Na rozcestí: rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, s. 57.

¹⁵⁰ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 48-49.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 104-105.

4.2 Úřednický aparát v Bosně a Hercegovině

Rakousko-uherský úřednický aparát pro Bosnu a Hercegovinu, jenž vystřídal, ve srovnání s ním, patřičně nepočetné osmanské úřednictvo, které spravovalo bosenský vilajet přibližně se 120 úředníky¹⁵², čítal v roce 1897 již 7 379 zaměstnanců.¹⁵³ Rozdíl tak byl naprosto diametrální. V roce 1906 byl celkový počet úřednictva pro správu Bosny a Hercegoviny už 9 361 osob a tento počet vzrostl až na 14 330 v roce 1914, přičemž nejsignifikantnější změnu, kromě samotného celkového nárůstu úřednictva, zaznamenáváme především v podílu domácího obyvatelstva ve správním aparátu – v roce 1906 tvořilo 27,60 %, kdežto v roce 1914 už 42,19 %.¹⁵⁴ Za zlomové body se dají považovat meziroční nárůsty v letech 1908-1909 a 1910-1911, přičemž v obou případech je lze přičíst zásadním událostem, které se v Bosně odehrály – vyhlášení anexe v roce 1908 a zavedení bosenské ústavy v roce 1910 společně se vznikem zemského sněmu.

Počet úředníků tvořící rakousko-uherský správní aparát v Bosně v letech 1906-1914 (s výjimkou roků 1912 a 1913) byl následující¹⁵⁵:

Rok	Celkem	Z Bosny a Hercegoviny	Z Předlitavska	Ze Zalitavska
1905	9 016	2 439 (27,60 %)	3 389 (37,59 %)	3 111 (34,51 %)
1906	9 361	2 791 (29,80 %)	3 462 (37 %)	3 089 (33,00 %)
1907	9 533	3 072 (32,22 %)	3 471 (36,41 %)	2 976 (31,22 %)
1908	9 733	3 033 (31,16 %)	3 619 (37,18 %)	3 065 (31,49 %)
1909	10 944	4 024 (36,77 %)	3 846 (35,14 %)	3 057 (27,93 %)
1910	11 370	4 385 (38,56 %)	3 920 (34,48 %)	3 043 (26,76 %)
1911	13 266	5 559 (41,90 %)	4 248 (32,02 %)	4 445 (25,79 %)
1914	14 330	6 045 (42,19 %)	4 455 (31,09 %)	3 810 (26,59 %)

¹⁵² Pro lepší představu: zmíněných 120 osmanských úředníků by v rámci c. a k. úřednického aparátu v r. 1897 v Bosně představovalo zhruba 1,6 %.

¹⁵³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*, s. 44

¹⁵⁴ POLONI, Željka. *Češi v Sarajevu 1878-1914* [online], s. 25-26

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 25.

Je nutno dodat, že údaje o počtech z různých zdrojů se ne vždy shodují, zároveň však nejsou rozdíly dramaticky odlišné. Například Poloni¹⁵⁶ ve své práci uvádí číslo 9 733 jako celkový počet rakousko-uherských úředníků v Bosně v roce 1908, kdežto Hladký¹⁵⁷ předkládá stejný údaj ve výši 9 535, což činí odchylku zhruba dvě procenta. Údaje je tak nutné brát s mírnou rezervou. U Malcolma¹⁵⁸ pak můžeme nalézt téměř totožný údaj, konkrétně 9 533 státních úředníků působících v bosenské administrativě. Jak můžeme vidět, počet úředníků v Bosně rostl nebývalou rychlostí. Ač tento jev relativně kopíroval všeobecný trend v monarchii, jelikož státních úředníků přibývalo po celé říši, nelze si nevšimnout, že v Bosně byl nárůst opravdu rapidní, když se během pouhých sedmnácti let (1897-1914) jejich počet téměř zdvojnásobil.

4.3 Čeští úředníci v Bosně

Jak uvádí Lovrenović¹⁵⁹ a bylo již zmíněno v předchozích kapitolách, okupace Bosny byla Rakousku-Uhersku schválena ve jménu civilizačního poslání, a právě kvůli zjevné kulturní a civilizační zaostalosti okupovaného území se také musela spousta věcí začít budovat od úplných základů, což si žádalo četných počtů specialistů a úředníků z celé monarchie. Kromě jinak profesně specializovaných osob se tak v Bosně na přelomu století usadilo také množství českých úředníků, pro něž mohlo působení v této zemi představovat novou příležitost. Jejich výhoda spočívala mimo jiné v tom, že uměli němčinu – tedy úřední jazyk říše, a zároveň se často snadno naučili jazyk místního slovanského obyvatelstva.¹⁶⁰ Někteří Češi působící ve státní službě, kteří do Bosny migrovali pouze na přechodnou dobu, nakonec v zemi zůstali díky příznivým podmínkám pro provozování svého řemesla či podnikání – takovým příkladem byl Bedřich Sýkora, jenž jako voják přišel do Bosny, kde také po skončení své vojenské služby koupil knihařskou dílnu.¹⁶¹ V souvislosti se zaváděním c. a k. správních mechanismů v zemi došlo k migraci českých úředníků v masivnějším měřítku.¹⁶²

Čechům se však v Bosně a Hercegovině zpočátku nedostalo přílišných sympatií, a to především ze strany muslimského obyvatelstva, které je hanlivě označovalo jako

---

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 25

¹⁵⁷ HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*, s. 44.

¹⁵⁸ MALCOLM, Noel. *Bosnia: a short history*, s. 138.

¹⁵⁹ LOVRENOVIĆ, Ivan. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*, s. 137.

¹⁶⁰ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 78.

¹⁶¹ UHEREK, Zdeněk. *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*, s. 39

¹⁶² VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 191.

tzv. „šváby“, tedy Němce z habsburské monarchie, či tzv. kuferaše, na něž bylo nahlíženo jako na osoby, které do Bosny přicházely doslova jen s kufry a za účelem rychlého zbohatnutí. To se však záhy změnilo, když bosenští obyvatelé zjistili, že Čechy, pocházející z nižších či středních vrstev, k migraci dováděly důvody spíše sociální (např. snadnější profesní uplatnění), nebo dokonce dobové slovanské cítění. V tuto chvíli bylo i v očích místní populace patrné, že příslušníci jak českého, tak okupovaných národů mají v rámci Rakouska-Uherska stejné postavení – patřili v něm totiž mezi menšinové národy, a navíc je pojila právě zmíněná slovanská sounáležitost. V tomto ohledu byla pro Čechy, zvyklé z domácího prostředí na národnostní konflikty s Němci, největším šokem vzájemná konfrontace a nevraživost mezi jednotlivými jihoslovanskými národy – konkrétně mezi bosenskými Chorvaty, Srby a Muslimy.¹⁶³ Romantizující, až idylická idea slovanství se v očích českých sympatizantů začínala rozplývat. Češi se však snažili zůstat neustrannými pozorovateli, ač měli z konfesijního hlediska nejbliže ke katolickým Chorvatům.

Úředníci z českých zemí se většinou drželi od domácího obyvatelstva stranou, jelikož jim bylo přikázáno anacionální vystupování.¹⁶⁴ Museli tudíž zachovávat naprostou neutralitu v národnostních sporech. Zmíněný odstup si museli udržovat především čeští vyšší úředníci.¹⁶⁵ Koneckonců, sloužili monarchii a zastupovali vůli císaře, nikoliv český národ. U nižšího úřednictva můžeme naopak kontakt mezi jednotlivými národnostními skupinami předpokládat především z toho důvodu, že mezi ním bylo zastoupeno i domácí obyvatelstvo. Dle Josefa Holečka byli čeští úředníci obsazováni převážně do podřadných pozic, přestože tomu jejich schopnosti neodpovídaly. Uvádí také, že byli za kontakt s domácím obyvatelstvem přísně trestáni bosenskou okupační vládou. Holeček byl velkým kritikem okupační správy a jejích praktik vůči místnímu obyvatelstvu. Chválil však české úředníky, kteří dle něj nebyli na Bosňany tak přísní a v určitém smyslu věci s nimi soucítili.¹⁶⁶

Příchod českých úředníků měl také zásadní vliv na každodenní život domácího obyvatelstva v Bosně, když do ní přinesli středoevropské způsoby stravování, odívání, bydlení i chování.¹⁶⁷ Právě na způsob odívání, chování a obecně veřejného vystupování byl u úředníků monarchie kladen nesmírný důraz. Museli totiž udržovat životní styl adekvátní

---

¹⁶³ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 78-79.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 79.

¹⁶⁵ KOZÁK, Vratislav. *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*, s. 105.

¹⁶⁶ HOLEČEK, Josef. *Bosna a Hercegovina za okupace*, s. 20-27.

¹⁶⁷ LOVRENOVIĆ, Ivan. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*, s. 138.

ke svému společenskému postavení a vysoké náklady na zachování takového standardu jim často přinášely existenční problémy.¹⁶⁸

Nutno podotknout, že životní úroveň vyšších a nižších úředníků v Bosně se dramaticky odlišovala. Zatímco vyšší úředníci se v Bosně často chovali jako v rakouské variaci britské či francouzské zámořské kolonie, čímž se jim dostalo řady privilegií a mnohdy jim odpadala i nutnost platit za některé věci, na platy nižších úředníků vzhledem k nedostatku státních financí příliš nezbývalo. V některých případech se nižší úředníci ihned po konci kvalifikačního období vraceli domů, což vedlo k tomu, že jich byl v Bosně nedostatek. To se projevilo i na kvalitě nově přijímaného personálu, jenž by monarchie na svém domácím území za běžných okolností pravděpodobně nezaměstnala.¹⁶⁹ Také úředníci, kteří prošli vojenskou službou, měli nárok na vyšší plat, její absolvování bylo tedy naprosto klíčové pro jejich životní úroveň. Mnoho vysloužilých vojáků našlo uplatnění právě v bosenském správním aparátu.¹⁷⁰ Jednou z nepříjemných povinností nižších úředníků bylo pronásledování podezřelých turistů a cizinců v zemi, o jejichž pohybu museli podávat hlášení.¹⁷¹ I to dokládá nesnadný úděl nízce postavených úředníků. Vyšší úředníci se v Bosně naopak těšili ještě lepším podmínkám, než jaké by měli kdekoliv jinde v monarchii. Mimo jiné, v restauraci pro ně vždy zůstával vyhrazen jejich oblíbený stůl. Není proto divu, že si své postavení hýčkali a nechtěli o něj přijít, o čemž svědčí i fakt, že pro správu země byli kolikrát ochotni udělat více, než bylo žádáno.¹⁷²

Asi nejznámějším příkladem z řad českých úředníků v Bosně je architekt Karel Pařík, narozen dne 4. července 1857, jenž zastával funkci zemského úředníka v letech 1886-1916. Díky svým mimořádným schopnostem povýšil až na vedoucího Oddělení pro nadzemní stavby Stavebního odboru Zemské vlády v Sarajevu. Během svého působení se stal autorem několika významných sarajevských budov – Národního divadla, Penzijního fondu, Zemské banky, Zemského muzea, Aškenázské synagogy, Srbské pravoslavné školy, sarajevské městské radnice (známé jako Vijećnica), která se během války v devadesátých letech 20. století stala symbolem silně zdevastovaného Sarajeva, a mnoha dalších staveb. Ve svém oboru byl skutečným mistrem. Ač do zdejší architektury vnášel i moderní prvky, zachovával i ty, které charakterizovaly původní bosenskou a tureckou, resp. islámskou architekturu. Byl

---

¹⁶⁸ KOZÁK, Vratislav. Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století, s.107.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 107.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 102.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 109.

¹⁷² Tamtéž, s. 111.

považován za loajálního státního úředníka a člověka s velice entuziastickým přístupem k práci. Na jaře roku 1916 byl penzionován. Zbytek svého života se rozhodl spojit se Sarajevem, kde také roku 1942 zemřel. I po skončení státní služby se však nadále věnoval architektuře – vyučoval ji a vyprojektoval několik desítek sakrálních staveb pro Hornobosenské arcibiskupství.¹⁷³ Karla Paříka můžeme pravděpodobně označit za Čecha, který v Bosně zanechal největší stopu. S jeho dílem se můžeme setkat i v dnešním Sarajevu.

Na příkladu Karla Paříka lze také ilustrovat, jak mohl vypadat život podobně postavených českých úředníků. Žili typický středostavovský život c. k. úředníka, do styku přicházeli především se svými kolegy a ostatními přistěhovalci z monarchie, čemuž napomáhala i vláda výstavbou bytů v okolí Sarajeva speciálně pro státní zaměstnance. Večery trávili na společenských akcích, jejich děti navštěvovaly kvalitní školy a na letní dovolenou jezdili s rodinou k Jaderskému moři do Dalmácie.¹⁷⁴ Společenských a kulturních akcí se neúčastnili jen čeští úředníci, ale také hudebníci v roli účinkujících. Ti se velkou měrou podíleli na celkovém kulturním povznesení Bosny za vlády Rakouska-Uherska. Uplatnili se zde v mimořádně vysokém počtu, působili jako profesionální dirigenti, sólisté, pěvci, baletní umělci, hudební pedagogové či skladatelé. Sehráli zde roli průkopníků hudby západoevropského typu, a položili tak základy moderní hudební kultury v Bosně a Hercegovině.¹⁷⁵

Dle sčítání obyvatelstva v Bosně a Hercegovině, které proběhlo v roce 1910, žilo v zemi 7 035 Čechů, což znamenalo, že na celkovém počtu obyvatelstva se nepodíleli nikterak výrazně – pouhými 0,37 %. Avšak mezi přistěhovalci z Předlitavska, kterých bylo dohromady 46 869, tvořili 15 %. Češi se obecně soustředili ve městech, přičemž nejvíce jich žilo v Sarajevu (1568), Tuzle (388), Banja Luce (381) a Mostaru (240). V hlavním městě Sarajevu se nacházelo 87 státních úředníků, 15 berních úředníků, 12 soudních úředníků, 34 bankovních úředníků a účetních, 41 poštovních úředníků a zřízců a 138 železničních úředníků a zřízců.¹⁷⁶ V Sarajevu tak celkově působilo 327 úředníků českého původu.

---

¹⁷³ KUDĚLA, Jiří a Ivo VACÍK. Architekt Karel Pařík (4. 7. 1857 – 16. 6. 1942). Čech, který postavil evropské Sarajevo, s. 39-50.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 48.

¹⁷⁵ Více k tématu českých hudebníků v Bosně: HADŽIĆ, Fatima. Čeští hudebníci v Bosně a Hercegovině: jejich činnost a význam v kontextu dějin bosenskohercegovské hudby. *Hudebni Veda* [online]. 2013, (1-4), s. 117-144 [cit. 2020-04-25]. ISSN 00187003. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&direct=true&db=asn&AN=113259852&site=eds-live&scope=site&lang=cs>.

¹⁷⁶ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 79.

Počet českých úředníků a jejich podíl na celkovém počtu rakousko-uherského úřednictva v Bosně v letech 1906-1914 (s výjimkou roků 1912 a 1913) byl následující¹⁷⁷:

Rok	Počet českých úředníků	Podíl českých úředníků na celkovém počtu úřednictva
1906	1 049	11,68 %
1907	1 068	11,41 %
1908	1 073	11,26 %
1909	1 148	11,79 %
1910	1 247	10,79 %
1911	1 196	10,92 %
1914	1 516	10,58 %

Z výše uvedené tabulky lze poměrně snadno vyvodit, že čeští úředníci tvořili v Bosně mezi roky 1906 až 1914 poměrně stálou složku, co se počtu týče, kdy jejich podíl na celém úřednickém aparátu fluktoval mezi 10,58 % až 11,68 %. Čeští úředníci společně s Chorvaty nebo Srby tvořili hlavní páteř úřednického aparátu v Bosně.¹⁷⁸ Jedním z důvodů mírnějšího poklesu podílu českých úředníků ve finálních letech rakousko-uherské správy v Bosně lze hledat právě v narůstajícím množství zaměstnanců, kteří byli rekrutováni z řad domácího obyvatelstva.

Je třeba také dodat, že Ladislav Hladký¹⁷⁹ předkládá podíl úředníků placených okupačními orgány pocházejících z českých zemí ve výši 25 %. Rozdíl mezi uváděnými údaji může spočívat jednak ve faktu, že v českých zemích (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku) v této době žilo velké množství Němců, jak dokazují dobová sčítání lidu, a i oni tak do tohoto údaje byli velice pravděpodobně započítáni. Z etnicko-jazykového hlediska se na celkovém počtu obyvatelstva jednotlivých českých korunních zemích v roce

¹⁷⁷ POLONI, Željka, *Češi v Sarajevu 1878-1914* [online], s. 27

¹⁷⁸ KUDĚLA, Jirí a Ivo VACÍK. *Architekt Karel Pařík (4. 7. 1857 – 16. 6. 1942). Čech, který postavil evropské Sarajevo*, s. 39.

¹⁷⁹ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 79.

1910 Němci podíleli následovně: v Čechách tvořili 36,76 % (2 467 724), na Moravě 27,62 % (719 435) a v Rakouském Slezsku¹⁸⁰ 43,90 % (325 523).¹⁸¹

Druhou příčinou potenciální nepřesnosti dat může být problematika určování národnosti u úředníků. V personálních spisech se objevovala jen vzácně a při rakousko-uherských sčítáních lidu se neměla uvádět mateřská řeč, nýbrž obcovací, tedy jazyk, který člověk nejčastěji používal při komunikaci v rodině, zaměstnání a ve svém okolí. V zemských metropolích bylo tak mnoho osob náležejících k menšinovým národům přiřazeno k většinovému národu (Němcům či Maďarům). Soupisy z přelomu 19. a 20. století jsou už sice spolehlivějšími prameny, avšak ani ty neuvádějí národnost úředníků, ale pouze jejich příslušnost k určité části monarchie (příkladem může být úředník německé národnosti pocházející z Čech).¹⁸² U úředníků, kteří byli v aktivní službě i v poválečné době, může být nápomocná okolnost, v jakém státě působili právě v této době a národnost jedince by se tímto způsobem určila „zpětně“.

Obrátíme-li pozornost zpět k oběma prezentovaným tabulkám, podíl českých úředníků na celkovém počtu úřednictva v Bosně se nemusí jevit jako vysoký. Když však uvážíme, kolik národů žilo v multinacionální habsburské říši, je jejich číslo poměrně úctyhodné. Kromě Čechů a majoritních národů (Němců a Maďarů) měli mezi úředníky situovanými v Bosně své zástupce i Slováci, Poláci, Rumuni, Italové, Rusíni, v neposlední řadě také Chorvaté žijící v Rakousku-Uhersku a domácí obyvatelstvo.¹⁸³ Právě spolu s Bosňany a Němci patřili Češi k nejpočetnější skupině v úřednickém aparátu pro správu Bosny a Hercegoviny. Dle Poloni¹⁸⁴ bylo českých úředníků mezi lety 1906-1914 zhruba stejně jako těch německých. Hlavním rozdílem však bylo, že Němci byli společně s Maďary obsazováni do vyšších pozic.

4.4 Josef Cerha ve službách monarchie

Jedním z českých úředníků působících v rakousko-uherských státních službách na území Bosny byl Josef Cerha, narozen dne 22. září 1884, jenž absolvoval právnickou

---

¹⁸⁰ Rakouské Slezsko se víceméně shoduje s územím dnešního Českého Slezska, patřila k němu však ještě polská část Těšínska, ale nezahrnovalo Hlučínsko.

¹⁸¹ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha: Argo, 1996. Historické myšlení, s. 140-142. ISBN 80-7203-022-1.

¹⁸² KRÁLOVÁ, Hana. *Rakousko-uherská zahraniční služba v letech 1868-1918* [online], s. 117

¹⁸³ POLONI, Željka. *Češi v Sarajevu 1878-1914* [online], s. 27.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 27-28.

fakultu na Vídeňské univerzitě, kde byl promován 2. června 1911.¹⁸⁵ Jeho profesní kariéra započala dvouměsíčním působením v Olomouci, kde zastával funkci soudního praktikanta, po němž se přesunul do Bosny, kde se konkrétně 5. září 1911 stal konceptním praktikantem politického úřadu v Žepči.¹⁸⁶ Jakožto začínajícímu úředníkovi mu náležel roční plat ve výši 1600 korun, čemuž odpovídalo zařazení do XI. hodnostní (platové) třídy, tedy na úplný konec celé úřednické hierarchie, kde se nacházeli pouze praktikanti.¹⁸⁷ Jak X., tak XI. třída byla rozdělena na čtyři platové stupně, přičemž dalšího stupně v těchto třídách dosáhl úředník po třech letech služby. Pokud se mu ale naskytla možnost povýšení (např. když se uvolnilo místo po zaměstnanci, který odešel do penze), postoupil rovnou do vyšší hodnostní třídy. Častější byly však případy, kdy úředníci na svůj kariérní postup čekali mnoho let, a to zejména na začátku služby.¹⁸⁸

Svého postupu do X. třídy se Josef Cerha dočkal 16. listopadu 1913, kdy se stal politickým konceptním adjunktem, přičemž dostával roční plat ve výši 2 200 korun s příplatkem 672 korun.¹⁸⁹ Jmenovací dekrety vyhlížel každý státní úředník s nesmírnou nedočkavostí.¹⁹⁰ Kromě rutinních úřednických úkonů bylo Cerhovou náplní práce také hledání válečných hrobů z dob okupačního tažení rakousko-uherské armády, k nimž sestavoval dokumentaci.¹⁹¹ Mzdové příplatky, které ke svému základnímu platu dostával i Cerha, měly kompenzovat rostoucí náklady úředníků na živobytí. Postupem času byly valorizovány. Jednalo se o tzv. aktivitní příspěvek vyrovnávající příjmy, jelikož výše životních nákladů se v jednotlivých částech monarchie lišila. Výdaje byly logicky nejvyšší v hlavním městě Vídni, a tudíž i příplatky pro tamější úředníky byly největší, naopak nejnižší dostávali zaměstnanci působící v malých obcích.¹⁹² Cerhův příplatek ve výši 672 korun odpovídá druhé třídě aktivního příplatku. Těch bylo celkem pět, samostatnou kategorií

---

¹⁸⁵ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 12, tubus, Diplom doktora práv z Vídeňské univerzity.

¹⁸⁶ Tamtéž, inv. č. 26, k. 1, Jmenování do funkcí a odvolání z funkcí (koncipista finanční služby u zemské vlády v Sarajevu, koncipista u delegace Ministerstva financí Království SHS, člen kvalifikační komise při Generálním finančním ředitelství v Bratislavě - jmenovací dekrety a doklady o finančním zařazení).

¹⁸⁷ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 108.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 106-110.

¹⁸⁹ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 26, k. 1, Jmenování do funkcí a odvolání z funkcí (koncipista finanční služby u zemské vlády v Sarajevu, koncipista u delegace Ministerstva financí Království SHS, člen kvalifikační komise při Generálním finančním ředitelství v Bratislavě - jmenovací dekrety a doklady o finančním zařazení).

¹⁹⁰ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 101.

¹⁹¹ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 106, k. 2, Doklady o evidenci válečných hrobů z období balkánských válek v 19. století v okolí města Zepče v Bosně.

¹⁹² ŽUPANIČ, Jan, Václav HORČIČKA a Hana KRÁLOVÁ. *Na rozcestí: rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, s. 63-64.

tvořila Vídeň, poté následovala první až čtvrtá třída aktivního příplatku. Pro začínající státní úředníky bylo obecně velmi náročné sehnat adekvátní bydlení.¹⁹³ Obzvláště s praktikantským platem se jednalo o téměř nadlidský úkol. Úředníci v Bosně měli v tomto ohledu jistou výhodu. Jak již bylo zmíněno, vláda pro ně nechala v Sarajevu vystavět byty a pro jejich účely se využívaly také opuštěné domy po osobách, které po začátku okupace emigrovaly. Stejně tak využívala státní správa budovy, kde dříve sídlila osmanská správa.¹⁹⁴

Dne 23. ledna 1914 byl Josef Cerha jmenován do funkce koncipisty finanční služby Zemské vlády v Sarajevu s ročním platem ve výši 2 200 korun s příplatkem v hodnotě 960 korun.¹⁹⁵ Po finanční stránce si tak oproti Žepči polepšil o 288 korun vyšším příplatkem k platu. Relativně vzato se nejednalo vyloženě o přílepení jako spíše o zmíněné vyrovnání životních nákladů, které byly pravděpodobně v Sarajevu jakožto největším bosenském městě vyšší. Zajímavostí však je, že přídavek ve výši 960 korun odpovídal přídavku, který byl vyplácen úředníkům X. třídy ve Vídni.¹⁹⁶ Jednalo se tedy o jeho maximální možnou výši. Jak sám Josef Cerha uvádí v žádosti o převzetí do státních služeb Československa ze dne 5. dubna 1921¹⁹⁷, v Sarajevu byl přidělen „referátu kolkovému, poplatkovému a osobnímu spadajícímu pod berní úřad“. Ve stejném dokumentu taktéž zmiňuje, že se v Bosně podílel na řešení agrárních sporů a výkupu kmetů.

Dle Županiče a kol.¹⁹⁸ výše platu přirozeně určovala sociální status státních úředníků i jejich životní úroveň. Josefa Cerhu dle jeho platu během působení v Sarajevu můžeme zařadit mezi nižší střední třídu, která byla orientačně vymezena pro úředníky, jejichž výše ročního příjmu se pohybovala mezi 2 000 a 4 400 korunami.¹⁹⁹ Jako každý s ročním příjmem nad 1200 korun musel i on odvádět daň z příjmu, která ale byla velice nízká (1-3 %). Koncipista začátkem 20. století odváděl zhruba 20-30 korun ročně. Daň se odváděla i z aktivního příplatku, a to ve stejné procentuální výši jako z příjmu.²⁰⁰

---

¹⁹³ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 96.

¹⁹⁴ KOZÁK, Vratislav. *Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století*, s. 109.

¹⁹⁵ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 26, k. 1, Jmenování do funkcí a odvolání z funkcí (koncipista finanční služby u zemské vlády v Sarajevu, koncipista u delegace Ministerstva financí Království SHS, člen kvalifikační komise při Generálním finančním ředitelství v Bratislavě - jmenovací dekrety a doklady o finančním zařazení)

¹⁹⁶ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 117.

¹⁹⁷ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

¹⁹⁸ ŽUPANIČ, Jan, Václav HORČIČKA a Hana KRÁLOVÁ. *Na rozcestí: rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, s. 59.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 59.

²⁰⁰ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 120.

V lednu 1914 také došlo k prosazení zákona běžně nazývaného jako služební pragmatika. Ta nastavila jasná pravidla pro postup do vyšších hodnostních tříd a platů. Úředníci dle ní již nemuseli čekat dlouhé roky, než se dočkali vyššího platu. Jakmile uplynula zákonem stanovená lhůta pro setrvání v jedné hodnostní třídě, automaticky začali pobírat vyšší plat, aniž by byli povýšeni. Přestože se tento časový postup týkal pouze VIII. až XI. třídy, ovlivnil životy velkého množství úředníků, jelikož se jich v těchto třídách nacházela naprostá většina. Služební pragmatika tak měla vnést do života úředníka více jistoty.²⁰¹

Vysokoškolsky vzdělaní úředníci na počátku služby a středoškolští „rutiněři“ na tom byli platově zhruba podobně a z hlediska finančního ohodnocení tak obě skupiny spadaly do subalterní kategorie.²⁰² To byl případ i Josefa Cerhy. Co se týká volna, jakožto úředník X. hodnostní třídy, měl Cerha nárok na tři týdny dovolené.²⁰³ Jak již bylo uvedeno, úředníci v Bosně ji často trávili u Jaderského moře v Dalmácii. Té se však po zavedení služební pragmatiky pravděpodobně nedočkal vzhledem k červencovým událostem roku 1914.

Z výše uvedeného můžeme vyvodit, že Josef Cerha se během svého působení v Bosně a Hercegovině řadil mezi úředníky nižšího postavení. Odpovídá tomu jeho zařazení do X. hodnostní třídy, a tudíž i výše jeho platu. Služba v Bosně pro něj nepochybně byla náročnou životní zkouškou, tak jako pro všechny ostatní mladé úředníky, kteří do země přicházeli. Na druhou stranu však lze usoudit, že mu zdejší služba vytvořila skvělé předpoklady pro další pracovní uplatnění, o němž bude ještě řeč v další kapitole. Zhruba půl roku poté, co se usadil v Sarajevu, se však coby voják císařské armády musel zúčastnit první světové války, která vypukla 28. července 1914.

---

²⁰¹ Tamtéž, s. 249-250.

²⁰² Tamtéž, s. 49.

²⁰³ Tamtéž, s. 141.

5 Poválečná situace v Bosně

5.1 Za svobodou jihoslovanských národů

Takřka ihned po formálním začátku války se východní část Bosny, kde hraničila se Srbskem, stala nástupním místem rakousko-uherské armády a na rok a půl se přetvořila ve válčičtější. Houževnatý odpor Srbů byl překvapením pro vrchní představitele monarchie, která svého protivníka očividně podcenila. V srpnu 1914 byla v Bosně vyhlášena mobilizace a do války bylo vysláno osm bosensko-hercegovských pluků. V prosinci 1917 bylo v císařské armádě již 298 773 vojáků z Bosny.²⁰⁴ Příslušníkem 4. bosensko-hercegovského pěšího pluku byl zpočátku i již zmiňovaný Josef Cerha. Během války byl však na frontě zajat ruskými jednotkami, zatímco mezi rakousko-uherskými úřady vznikla domněnka, že byl zabit, o čemž svědčí existence dokumentů o jeho údajné smrti a žádosti Cerhových rodičů o vyplacení jeho platu.²⁰⁵ V říjnu roku 1918, těsně před koncem války, vstoupil v Omsku do československých legií.²⁰⁶ Dle svých slov využil válečný čas zejména „ke studiu jazyka exportních věd a národního hospodářství“.²⁰⁷

První světová válka přinesla Bosňanům velké utrpení. Na demografickém vývoji země se negativně podepsaly odvozy do armády, hlad i nemoci. Mimo jiné bylo 41 000 obyvatel násilně evakuováno z východní části země. Více jak polovinu (21 000) z nich tvořili bosenští Srbové, kteří byli svázeni na západ Bosny do internačních táborů, kde jich také stovky přišly o život. Celkem během války přišlo o život 250-300 000 Bosňanů, což představovalo 12-15 % bosenské populace.²⁰⁸ Válečná doba se pochopitelně odrazila i v politice zemské vlády. Krátce po vypuknutí konfliktu došlo k rozpuštění sarajevského saboru a za využití represivních metod potlačovala vláda sebemenší náznaky politické činnosti. Úřady zorganizovaly několik tzv. velezrádných procesů, jejichž oběti byli především Srbové, kteří byli obviňováni z velkosrbské agitace.²⁰⁹ Všichni Srbové v habsburské říši měli nálepku potenciálně nebezpečných a v Bosně byli často terčem útoků ostatních obyvatel.²¹⁰

---

²⁰⁴ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 158-159.

²⁰⁵ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 16, k. 1, Dokumenty o údajné smrti Josefa Cerhy a jeho zajetí za I. světové války + žádost o vyplacení Cerhova platu rodičům.

²⁰⁶ Tamtéž, inv. č. 18, k. 1, Potvrzení o vstupu do legií - Omsk.

²⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

²⁰⁸ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 159.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 160-161.

²¹⁰ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 345.

Uvnitř monarchie se diskutovala i otázka státoprávního postavení Bosny, nicméně její budoucnost závisela především na výsledku bojů mezi Dohodou a Centrálními mocnostmi²¹¹. Na konci roku 1914 se srbský ministerský předseda Nikola Pašić pod tlakem válečných události otevřeně přihlásil k ideji sjednocení všech jihoslovanských národů v jeden státní celek. Ve skutečnosti však stále doufal v realizaci Velkého Srbska. Chorvaté, u nichž jihoslovanský koncept postupně získával na popularitě, si společný stát představovali jako federaci, což odporovalo srbské vizi o centralistickém státu.²¹² Habsburská monarchie již však nemohla rozpadu své říše zabránit vzhledem k nepříznivému vývoji války. Ten se nepodařilo zvrátit ani přes snahy nového císaře Karla I., jenž usedl na trůn 21. listopadu 1916 a nahradil tak v úřadu svého zesnulého prastrýce Františka Josefa I, jehož vláda trvala úctyhodných 68 let. Karel I. se snažil o národnostní smír svoláním říšské rady do Vídně a o ukončení války vyjednáváním.²¹³

Od jara 1918 byla vize společného státu Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS) podporována naprostou většinou jihoslovanských politiků a 3. března 1918 se vyslovili pro nezávislost. Počátkem října byl ustanoven ústřední orgán – Národní rada SHS, v němž měla Bosna a Hercegovina 18²¹⁴ zástupců.²¹⁵ K přerušení svazku s podunajskou monarchií oficiálně došlo 29. října 1918 a o dva dny později vydala rada oznámení, že Stát SHS je zcela připraven ke sjednocení se Srbskem a Černou Horou. Téhož dne také došlo v jednotlivých oblastech k ustanovení národních vlád včetně té v Bosně a Hercegovině, čímž se oficiálně stala součástí nového státního celku.²¹⁶ Jelikož nebyli jednotlivé národní rady schopny zaručit územní celistvost a zabránit možnému sociálnímu chaosu, požadovali urgentní sjednocení se Srbskem. To si na nich díky své výhodné vyjednávací pozici vymohlo centralistické zřízení budoucího státu, k jehož vyhlášení došlo 1. prosince 1918 pod názvem Království SHS.²¹⁷ Pro obyvatele Bosny a Hercegoviny to znamenalo zásadní věc – poprvé po bezmála 500 letech došlo k situaci, kdy jejich vlast nepodléhala vládě cizí mocnosti a její osud měli nyní Bosňané, resp. jižní Slované ve svých vlastních rukou. Příbuznost národů však nutně negarantuje světlou budoucnost, což dokládá i nevraživost Slovanů vůči sobě

---

²¹¹ Centrální mocnosti (označované též jako Ústřední mocnosti či Čtyřspolek) byl mocenský blok, který vznikl z Trojspolku, jehož součástí byla původně i Itálie, ta se však v roce 1915 přidala na stranu Dohody. Vojenskou alianci Německa a Rakouska-Uherska doplnila osmanská říše a Bulharsko.

²¹² RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 346-347.

²¹³ HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 165-166.

²¹⁴ Jeden zástupce připadal zhruba na 100 000 obyvatel.

²¹⁵ RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*, s. 351-353.

²¹⁶ HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 169-173.

²¹⁷ Tamtéž, s. 174.

samým v Bosně ještě před válkou. Zvláště bosenští Muslimové se najednou ocitli v zemi, kde tvořili naprostou menšinou, což pro jejich proces národnostního uvědomování a hledání identity představovalo velkou výzvu.

5.2 Správa Bosny v rámci Království Srbů, Chorvatů a Slovinců

Situace v Bosně a Hercegovině bezprostředně po skončení války, a tedy i pádu vlády dynastie Habsburků se nesla téměř až v anarchistickém duchu. Na jejím území se odehrávaly bouřlivé sociální nepokoje, které na sebe braly i podobu konfesijně-nacionálních bojů, kdy se kmeti (složeni ze 74 % pravoslavným obyvatelstvem, z 21 % katolickým) bouřili proti pozemkovým vlastníkům, kteří byli z 91 % tvořeni muslimy.²¹⁸ Příčinou tohoto chaosu byla i nevyřešená agrární otázka, kterou se sice rakousko-uherská vláda snažila napravit ještě před první světovou válkou možností vykoupení kmetů, ale tato snaha se se zamýšleným účelem nepotkala. Agrární otázka navíc představovala problém už při zahájení okupace Bosny. Nová vláda se proto rozhodla pro okamžité řešení situace. Agrární reforma byla zahájena v roce 1919 a trvala až do roku 1931. V jejím důsledku v Bosně došlo k dokončení likvidace privilegovaného postavení begů, nicméně oběťmi se stali i malí muslimští statkáři. Tisíce z nich byly vyhnány ze svých domovů a musely hledat útočiště ve městech.²¹⁹

Co se týče administrativní stránky věci, po rozpuštění Národní vlády Bosny a Hercegoviny dne 31. ledna 1919 došlo ke zřízení zemské vlády, která byla odpovědná pouze centrálním orgánům v Bělehradě. Do jejich pravomocí spadaly čtyři resorty – resort vnitřní správy, soudnictví, zemědělství, osvěty a náboženských záležitostí. Země si tak uchovala určitou míru autonomie, avšak ne na dlouhou dobu. Po personální stránce byli ve státním aparátu ve většině srbští úředníci, kteří byli po roce 1918 přednostně dosazováni do bosenských úřadů.²²⁰ Dle Šestáka a kol.²²¹ tomu bylo také proto, že srbští úředníci byli jediní, kteří měli nějakou zkušenost se správou státu. To je však v rozporu se skutečností, že v rakousko-uherském aparátu pro Bosnu v roce 1914 představovali domácí úředníci 42,19 %.²²² Je však možné, že mnoho z nich bylo centrálními úřady považováno za nedostatečně kvalifikované nebo na ně bylo nahlíženo jako na nepohodlné osoby, jelikož sloužili „cizí

---

²¹⁸ Tamtéž, s. 175.

²¹⁹ Tamtéž, s. 176.

²²⁰ Tamtéž, s. 175-177.

²²¹ ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 389.

²²² POLONI, Željka. *Češi v Sarajevu 1878-1914* [online], s. 25-26.

mocnosti“. Vzhledem k tomu, že v novém státě měli vedoucí úlohu právě Srbové, nelze vyloučit ani určité favorizování srbských úředníků a v tomto ohledu jistou národnostní diskriminaci.

V červenci roku 1922 se udála správní reforma, která v rámci historických hranic Bosny vytyčila šest samosprávných krajů, nad nimiž ještě figurovala oblastní správa a až pak teprve ústřední státní orgány. Oblastní správa zahrnovala stejné resorty jako zemská vláda, ještě navíc jí však přibyl resort pro sociální politiku.²²³ V rámci celého království se jednalo o naprostý unikát, ani v Srbsku se podobné prvky samosprávy nevyskytovaly. V únoru 1924 však došlo ke zrušení oblastní správy v Bosně, a tím i k likvidaci posledních fragmentů její autonomie. Od té doby už stejně jako ostatní regiony přímo podléhala tzv. županům (krajským správcům jmenovaným ústřední vládou).²²⁴

Ustanovení nového státního zřízení znamenalo pro většinu obyvatel z bývalé habsburské monarchie konec kariéry v Bosně a Hercegovině. To se pochopitelně dotklo i Čechů, a především úředníků figurujících ve správním aparátu. V Bosně však zůstalo více než pět tisíc Čechů, což představuje téměř 71 % z jejich počtu v roce 1910. Sdružovali se v krajských spolcích a kontakt s vlastí jim zajišťoval československý konzulát. Bosenská společnost nezapomněla ani na Tomáše Garrigua Masaryka, jenž hájil její zájmy v době okupace. Každoročně si připomínala jeho narozeniny a na počest jeho 80. narozenin po něm byl dokonce pojmenován most²²⁵ v centru Sarajeva.²²⁶ Všechny tyto okolnosti naznačují, že česko-bosenské vztahy byly opravdu vřelé a na vysoké úrovni (Československo mělo s Královstvím SHS také uzavřenou spojeneckou smlouvu, která se nazývala Malou dohodou²²⁷). Působení našich krajanů v Bosně bylo domácím obyvatelstvem evidentně vnímáno velice kladně, a i samotným Čechům se v bosenském prostředí zalíbilo natolik, že v zemi setrvali ve velkém počtu i po pádu Habsburků. Dokonce i bývalý c. a k. služebník se mohl uplatnit v aparátu nově ustanoveného jihoslovanského státu, ač to nelze považovat za častý fenomén. Takový byl totiž případ Josefa Cerhy, jenž se po návratu z války zabydlel

---

²²³ HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka*, s. 178.

²²⁴ Tamtéž, s. 178.

²²⁵ Zmíněný most najdeme v Sarajevu i dnes, avšak pod původním názvem – Čobanija most.

²²⁶ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 85-87.

²²⁷ Součástí Malé dohody bylo také Rumunsko. Spojenectví těchto tří států vzniklo mezi lety 1921 a 1922, bylo podporované Francií a mělo za cíl udržovat stabilitu a pořádek ve střední a jihovýchodní Evropě (konkrétně zabránit obnově Rakouska-Uherska, vzdorovat maďarské snaze o revizi mírových smluv a dohlížet na německé i sovětské zájmy ve zmíněných regionech).

opět v Sarajevu. Tentokrát se však už neocitl ve službách rakouského císaře, ale krále jihoslovanských národů Petra I.

5.3 Na cestě do vlasti – poválečná služba Josefa Cerhy

Po skončení vojenské služby se Josef Cerha dne 7. října 1919 stal finančním koncipistou u Delegace Ministerstva financí Království SHS pro Bosnu a Hercegovinu v Sarajevu. Postupem času vystřídal funkce finančního podtajemníka a tajemníka, až se vypracoval na samostatného prezidiálního a osobního referenta Delegace a zástupce vedoucího I. oddělení, jímž byl jmenován 1. dubna 1921. Pracoval v oddělení prezidiálním a v osobních referátech finančních konceptních, účetních a manipulativních úředníků, dále v záležitostech disciplinárních a penzijních, taktéž vypomáhal při sestavování předlohy státního rozpočtu na rok 1921-1922. Po dobu 10 měsíců během roku 1921, mimo svou pracovní dobu, se na československém konzulátu v Sarajevu věnoval likvidaci penzí svých krajanů, kteří v Bosně, stejně jako on, sloužili jakožto úředníci habsburské monarchie, a pomáhal jim s návratem do vlasti.²²⁸

V jeho pozůstalosti se nachází celý spis²²⁹, který obsahuje veškerá nařízení, smlouvy mezi jednotlivými zeměmi upravující státní příslušnost penzistů, i zprávu o penzistech československého občanství, kteří v Bosně působili za Rakouska-Uherska, zpracovanou právě Josefem Cerhou. Součástí je také několik dopisů mezi Cerhou a „Spolkem penzistů ze zemí bývalého Rakouska-Uherska mimo RČS“, z nichž je patrné, že situace penzistů byla vskutku nelehká.²³⁰ S penzijní otázkou souvisela i problematika uznávání občanství, např. u místopředsedy zmíněného spolku, jímž byl bývalý vrchní inspektor bosensko-hercegovských zemských drah August Lemarie. Tomu byla žádost o vystavení osvědčení o československém státním občanství ze dne 16. srpna 1923 zamítnuta. Království SHS totiž dne 25. srpna 1922 vydalo zákon, kterým na základě mírových smluv uznalo za své občany všechny penzisty, kteří jakožto občané Rakouska-Uherska nabyli v Bosně do roku 1910

---

²²⁸ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

²²⁹ Tamtéž, inv. č. 108, k. 3, Poznámky o vyřizování penzí rakousko-uherských úředníků 1912-1929 v Bosně a Hercegovině - podklad pro výnos MF SHS č.j. 120788/22 o konečném vyrovnání bosensko-hercegovských penzí (seznamy penzistů, korespondence Spolku penzistů ze zemí bývalého Rakouska-Uherska mimo RCS s JUDr. J. Cerhou, opisy smluv a dohod mezi nástupnickými státy Rakouska-Uherska o penzích úředníků, odměna pro JUDr. J. Cerhu od československé vlády za relaci o pensích bosensko-hercegovských).

²³⁰ Tamtéž, inv. č. 108, k. 3, Poznámky o vyřizování penzí rakousko-uherských úředníků 1912-1929 v Bosně a Hercegovině - podklad pro výnos MF SHS č.j. 120788/22 o konečném vyrovnání bosensko-hercegovských penzí (seznamy penzistů, korespondence Spolku penzistů ze zemí bývalého Rakouska-Uherska mimo RCS s JUDr. J. Cerhou, opisy smluv a dohod mezi nástupnickými státy Rakouska-Uherska o penzích úředníků, odměna pro JUDr. J. Cerhu od československé vlády za relaci o pensích bosensko-hercegovských).

definitivní funkce, a tím i bosensko-hercegovskou zemskou příslušnost. Lemarie byl roku 1883 jmenován definitivním úředníkem bosensko-hercegovských státních drah. Československé úřady tak jeho žádosti nemohly vyhovět a byl považován za penzionovaného státního občana Království SHS.

Státní úředníci a jejich rodiny byli první v habsburské monarchii, kdo získal nárok na penzi. Ta patřila k jedné z nesporných výhod úřednického povolání, která služebníkům zajišťovala nadějně vyhlídky na důstojné stáří. Od roku 1907 měl na penzi v plné výši právo každý úředník, jenž odsloužil 35 let (předtím 40). Plná penze odpovídala běžnému platu bez dalších příplatků jako např. aktivního. Minimální výše představovala 40 % platu a byla přiznána až po 10 letech služby. Penzionování mohl úředník dosáhnout na vlastní žádost (po odsloužení příslušného počtu let či předčasně při doložení lékařského potvrzení o pracovní neschopnosti) nebo z úřední moci – nebylo-li pro něj místo či byl neschopný služby.²³¹ Nárok na část penze měly i vdovy po úřednících, tak jako jistá Ivanka Tomala, vdova po četnickém strážmistru slovenské národnosti, která v dopise z 21. září 1921 žádá Cerhu, resp. konzulát o urychlené vyřízení žádosti o vyplacení drahotního přídatku, jelikož se se svými třemi dětmi ocitla v existenční situaci.²³²

Někteří čeští úředníci, kteří se po 28. říjnu 1918 vraceli do své rodné vlasti a za dob monarchie působili ve Vídni, nabízeli své služby nově vzniklému Československu, avšak často naráželi na politické předsudky, které z nich dělaly „prorakousky“ smýšlející osoby a setkávali se tak s určitým despektem.²³³ Pravděpodobně byli pokládáni za symbol monarchie a „starých pořádků“. Je možné, že někteří navrátilí se služebníci bývalé monarchie, ač české národnosti, mohli být nově vzniklým Československem spatřováni jako „nepohodlné“ či nedůvěryhodné osoby. V takových případech mohl stát sáhnout po předčasném penzionování, ale jednalo se pouze o výjimečné případy. Dotklo se to především úředníků německé národnosti, kteří za monarchie zastávali úřednické funkce v českých zemích, někteří z nich se však rozhodli odejít ze své vlastní vůle. Např. na Moravě měli sice

---

²³¹ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 139.

²³² Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 108, k. 3, Poznámky o vyřizování penzí rakousko-uherských úředníků 1912-1929 v Bosně a Hercegovině - podklad pro výnos MF SHS č.j. 120788/22 o konečném vyrovnání bosensko-hercegovských penzí (seznamy penzistů, korespondence Spolku penzistů ze zemí bývalého Rakouska-Uherska mimo RCS s JUDr. J. Cerhou, opisy smluv a dohod mezi nástupnickými státy Rakouska-Uherska o penzích úředníků, odměna pro JUDr. J. Cerhu od československé vlády za relaci o pensích bosensko-hercegovských).

²³³ JINDRA, Zdeněk a Ivan JAKUBEC. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 60. ISBN 978-80-246-2945-2.

před převratem početní převahu čeští úředníci, avšak Němci zastávali vysoké funkce a byli v čele důležitých orgánů – ze 36 moravských hejtmanství jich drželi 19. Nakonec se však žádná velká personální revoluce na domácí půdě nekonala a v tomto ohledu se mluví o vysoké kontinuitě úřednictva, nicméně na vysokých pozicích došlo k markantnímu poklesu německých úředníků. Vláda Československa tak v podstatě převzala celý rakouský státní aparát a sáhla pouze ke kosmetickým změnám – byly přejmenovány názvy úřadů a úřednických hodností, např. z okresních hejtmanství se staly okresní správy politické.²³⁴ Zákon ze dne 7. února 1919 navíc stanovil, že pro převzetí do československé státní služby musel úředník pouze vykonat slib věrnosti republice.²³⁵

Dne 5. dubna 1921 požádal Josef Cerha poprvé o převzetí do československé státní služby, přičemž preferoval přiřazení ke generálnímu konzulátu ve Vídni, aby mohl navštěvovat některý z večerních kurzů pro světový obchod na Vídeňské univerzitě. Dle vlastních slov byl ve svém aktuálním zaměstnání nejstarším finančním tajemníkem, a proto současně žádal o převzetí do VII. hodnostní třídy. Taktéž vyslovil přání, aby o jeho žádosti prozatím nebyly informovány úřady Království SHS a nedošlo tak k jeho „preterování“²³⁶, tak jak tomu nastalo u Dr. Zlámala, Ostrčilíka a Barviče. To byl jeden z důvodů, proč Cerha o převzetí nepožádal již dříve.²³⁷ Dá se tedy usoudit, že v důsledku žádostí o převzetí byli výše tři zmínění úředníci záměrně opomenuti v kariérním postupu, když vyslovili přání navrátit se do vlasti a ukončit tak službu jihoslovanskému státu. Cerha se tomuto postupu pochopitelně chtěl vyhnout. Zároveň však z těchto informací můžeme usoudit, že čeští úředníci se mohli po pádu Rakouska-Uherska uplatnit i v novém státním aparátu Království SHS.

V následujících dvou letech žádal Josef Cerha o převzetí ještě několikrát – v říjnu roku 1921 osobně na prezidiu v Praze, dne 6. května 1922 zase písemně. Tentokrát už preferoval umístění do Brna, jehož „poměry znal dobře a kde měl příbuzné“. Pokud by ani tomu nemohlo být vyhověno, přál si přidělení ke Generálnímu finančnímu ředitelství v Bratislavě. Zajímavým dokumentem mezi jednotlivými žádostmi o převzetí je taktéž Cerhovo služební

---

²³⁴ VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*, s. 295-297.

²³⁵ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. V Praze: Státní tiskárna, 17.02.1919, 1919(15). s. 76. ISSN 1804-0705. Dostupné také z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/015-1919.pdf>

²³⁶ Být preterován (z latinského praeterire = obejít, míjet) znamená být přeskočen v úředním postupu mladšími kolegy.

²³⁷ Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr., inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

hodnocení sepsané delegátem ministra financí Dr. Dušanem Šijanem ze dne 16. srpna 1922. Ten se o Cerhovi vyjadřuje pouze v pozitivním světle, podle Šijana šlo o člověka „solidního, spořivého a čestného, jeho chování ve společnosti odpovídalo vždy jeho služebnímu položení. Jeho národnostní chování oproti jeho kolegům, zvláště Srbům a bosenským Čechům, bylo vždy srdečné a bratrské“.²³⁸ Stejně o jeho pílí a svědomitosti hovořil i československý konzul Jindřich Andrial v oznámení o propuštění Cerhy jako výpomocné síly ze dne 29. prosince 1921.²³⁹ Z toho lze usoudit, že Josef Cerha byl loajálním úředníkem s naprosto profesionálním vystupováním a skvělými pracovními výsledky.

Vyhovění žádosti o převzetí a návratu do vlasti se konečně dočkal v červenci 1923, kdy byl jmenován do funkce vrchního rady Generálního finančního ředitelství v Bratislavě, přičemž uspěl i se svým požadavkem na zařazení do VII. hodnostní třídy.²⁴⁰ Vzhledem k nedostatku kvalifikovaných sil v Československu (zejména na Slovensku), včetně finančních konceptních úředníků, je s podivem, že převzetí Josefa Cerhy trvalo i navzdory jeho výborné profesní zkušenosti přes dva roky. Mohlo to být způsobeno i neochotou královských úřadů Cerhu uvolnit. Vzhledem k jeho kvalifikaci²⁴¹ a služebnímu hodnocení by se jednalo o pochopitelný jev. Pro Josefa Cerhu však bylo důležité, že se na Slovensku stal vysokým státním úředníkem a mohl konečně poprvé v životě sloužit přímo své vlasti, v níž již nebyl cizincem ve službě.

---

²³⁸ Tamtéž, inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

²³⁹ Tamtéž, inv. č. 26, k. 1, Jmenování do funkcí a odvolání z funkcí (koncipista finanční služby u zemské vlády v Sarajevu, koncipista u delegace Ministerstva financí Království SHS, člen kvalifikační komise při Generálním finančním ředitelství v Bratislavě - jmenovací dekrety a doklady o finančním zařazení).

²⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 27, k. 1, Žádost o převzetí do státních služeb Československa.

²⁴¹ Josef Cerha byl mimo jiné výborně vybaven také jazykově. Dle svých slov z roku 1921 úplně ovládal slovem i písmem češtinu, němčinu, srbochorvatštinu a ruštinu. Rozuměl i všemu, co se píše a mluví ve francouzském, italském, maďarském a polském jazyce, ale v těchto jazycích mu prý chyběl cvik v konverzaci.

6 Závěr

V rámci závěrečného zhodnocení působení českých úředníků v Bosně je třeba odlišit úředníky nízce a vysoce postavené. Zatímco ti vysocí, ač jich z českých řad dle dostupných zdrojů byl jen omezený počet, se těšili řadě privilegií, zúčastňovali se kulturních a společenských akcí a skrze státem zaštitěné podniky si mohli přijít k velice dobrým peněžům, nízcí úředníci v mnoha případech žili bídě vzhledem ke společenským a služebním nárokům, které byly na úředníky kladeny, aby udržovali životní styl adekvátní svému postavení. Státní zaměstnanci v desáté a jedenácté praktikantské třídě se se svým platem ocitali na hraně nouze. Je pravdou, že sehnat odpovídající bydlení pro ně bylo pravděpodobně snadnějším úkolem v Bosně než jinde v říši, jelikož vláda nechala vystavět byty přímo pro zaměstnance státní správy. Avšak udržovat životní úroveň, jak se od nich očekávalo, bylo s takovou výší příjmů i tak velice náročné a často přinášelo existenční problémy.

Na jedné straně máme příklad Karla Paříka, troufám si říci geniálního mistra svého oboru, jenž si život v Bosně zamiloval natolik, že se s touto zemí rozhodl spojit i zbytek svého života, kdy už byl mimo státní službu. Na druhé straně hierarchie je Josef Cerha, o němž sice nemáme dostatek životopisných informací, abychom se mohli dozvědět něco o jeho pocitech a prožitcích úřednického života v Bosně, avšak i to je náležitost „šedého“ úřednického života. Ač to bylo naprosto v souladu s dobovými praktikami, s vysokoškolským diplomem doktora práv začínal státní službu na úplném konci úřednické hierarchie, kde docházelo k dočasnému stírání rozdílů mezi středoškolsky a vysokoškolsky vzdělanými osobami. Jeho plat v Bosně tak nebyl nikterak oslnivý a jen tak tak se dá označit jako příjem odpovídající nižší střední třídě. Na druhou stranu mzdový příplatek v Sarajevu byl srovnatelný s tím, který byl poskytován úředníkům ve Vídni, z čehož se dá usoudit, že monarchie touto cestou chtěla vybalancovat náročnost služby v Bosně a zároveň ji jistým způsobem ztraktivnit pro potenciální zájemce. Čechům se zpočátku v Bosně nedostalo nejpřívětivějšího přijetí ze strany domácího obyvatelstva. Po počáteční nedůvěře ale záhy přišla fáze slovanského bratrství a Bosňané s Čechy obecně začali sympatizovat. Příznivost či atraktivitu bosenského prostředí, které bylo Čechy navíc vnímáno jako dosti „exotické“, potvrzuje i skutečnost, že mnoho z nich v Bosně setrvalo i po pádu Rakouska-Uherska, kdy zde fungovalo mnoho krajanských spolků, přičemž kontakt mezi nimi a domovinou zajišťoval konzulát v Sarajevu. Dokonce i čeští úředníci se mohli uplatnit ve správním aparátu nově vzniklého jihoslovanského státu.

Pomineme-li zastoupení domácího obyvatelstva, čeští úředníci patřili společně s Němci a Chorvaty k nejpočetnějším národnostním skupinám v bosenském úřednickém aparátu, což do jisté míry vypovídá o kvalifikovanosti české společnosti. Přestože pro mnoho českých úředníků zejména nižšího postavení byla služba v Bosně nevíтанou životní změnou, která jim přinesla špatné životní podmínky a zavedla je daleko od domova, dá se říci, že jejich činnost příznivě ovlivnila další vývoj česko-bosenských vztahů, resp. vztahů s jihoslovanskými národy obecně a přispěla ke kulturnímu a společenskému vzestupu Bosny a Hercegoviny.

7 Bibliografie

7.1 Prameny

7.1.1 Archivní prameny

Národní archiv, fond č. 1307, Cerha Josef, JUDr.

7.1.2 Literární prameny

BENEŠ, Bohuslav. *Česká lidová slovesnost: výběr pro současného čtenáře*. Praha: Odeon, 1990. Lidové umění slovesné (Odeon). ISBN 80-207-0181-8

HOLEČEK, Josef. *Bosna a Hercegovina za okupace*. Praha: Jiráky Holeček, 1901.

HOŘICA, Ignát. *Smutné i veselé z Bosny a Hercegoviny: ze zápisků mladého důstojníka*. V Praze: Nákladem J. Otty, 1909.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rakouská zahraniční politika a diplomacie: annexe a zahraniční politika, zejména na Balkáně: Bosna a Hercegovina: nedostatky rakouské diplomacie: falšování bělehradského vyslanectví : Hr. Aehrenthal a falšovací soustava zahraničního úřadu*. Praha: Pokrok, 1911.

7.1.3 Písemnosti institucionálního původu

Sbírka zákonů a nařízení státu československého. V Praze: Státní tiskárna, 17.02.1919, 1919(15). s. 76. ISSN 1804-0705. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/015-1919.pdf>

7.2 Sekundární literatura

HADŽIĆ, Fatima. Čeští hudebníci v Bosně a Hercegovině: jejich činnost a význam v kontextu dějin bosenskohercegovské hudby. *Hudební Veda* [online]. 2013, (1-4), s. 117-144 [cit. 2020-04-25]. ISSN 00187003. Dostupné z:

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&direct=true&db=asn&AN=113259852&site=eds-live&scope=site&lang=cs>.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Monografie. ISBN 80-210-3674-5.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1996. Studijní texty. ISBN 80-85765-61-6.

HLADKÝ, Ladislav. Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílovalo právě na Bosnu a Hercegovinu. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 21-29. ISBN 978-80-7414-171-3.

HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR. ISBN 978-80-7286-171-2.

HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN, 1985.

JINDRA, Zdeněk a Ivan JAKUBEC. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2945-2

KOŘÁLKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. Historické myšlení. ISBN 80-7203-022-1.

KOZÁK, Vratislav. Rakouské úřednictvo v Bosně a Hercegovině v druhé polovině 19. století. In: *Úředník sluhou mnoha pánů?: nacionalizace a politizace veřejné správy ve střední Evropě 1848-1948*. Praha: Centrum středoevropských studií, společné pracoviště CEVRO Institutu, z.ú. a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, 2018, s. 98-111. ISBN 978-80-87782-98-9.

KRÁLOVÁ, Hana. *Rakousko-uherská zahraniční služba v letech 1868-1918* [online]. 2012 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/102148>. Vedoucí práce Jan Županič.

KUDĚLA, Jiří a Ivo VACÍK. Architekt Karel Pařík (4. 7. 1857 – 16. 6. 1942). Čech, který postavil evropské Sarajevo. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 39-50. ISBN 978-80-7414-171-3.

LJUČA, Adin. Český guláš o bosenském maglajzu; Reflexe Bosny a Hercegoviny v českém akademickém prostředí (1992-2008). In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 51-67. ISBN 978-80-7414-171-3.

LOVRENOVIĆ, Ivan. *Bosna a Hercegovina: krátký přehled kulturní historie*. Praha: ISE, 2000. ISBN 80-86130-05-3.

MALCOLM, Noel. *Bosnia: a short history*. New, updated ed. New York: New York University Press, 1996. ISBN 0-8147-5561-5.

POLONI, Željka. *Češi v Sarajevu 1878-1918* [online]. Olomouc, 2009 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/k7i6n2/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

RAK, Jiří. Bosna. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-30. května 2008 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 121-128. ISBN 978-80-7414-171-3.

RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vídní a Cařihradem*. Praha: Vyšehrad, 2009. Historica (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-957-7.

ŠESTÁK, Miroslav, Miroslav TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ a Jan PELIKÁN. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Dějiny států. ISBN 80-7106-266-9.

STARČEVIĆ, Veselin a Václav ŽÁČEK. *Dějiny Jugoslávie*. Praha: Svoboda, 1970.

ŠÍSTEK, František. Josef Holeček: kronikář hercegovského povstání a kritik okupace Bosny a Hercegoviny. In: *Bosna 1878-2008: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.-*

30. května 2008 v Ústí nad Labem]. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2009, s. 129-143. ISBN 978-80-7414-171-3.

UHEREK, Zdeněk. *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2011. ISBN 978-80-87112-48-9.

VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. Praha: Historický ústav, 2009. Práce Historického ústavu AV ČR. Opera instituti historici Pragae. Řada A – Monographia. ISBN 978-80-7286-149-1.

ŽUPANIČ, Jan, Václav HORČIČKA a Hana KRÁLOVÁ. *Na rozcestí: rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*. Praha: Agentura Pankrác, 2009. ISBN 978-80-86781-13-6.

ZWETTLER, Otto, František ČAPKA a Jaroslav VACULÍK. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1366-4.